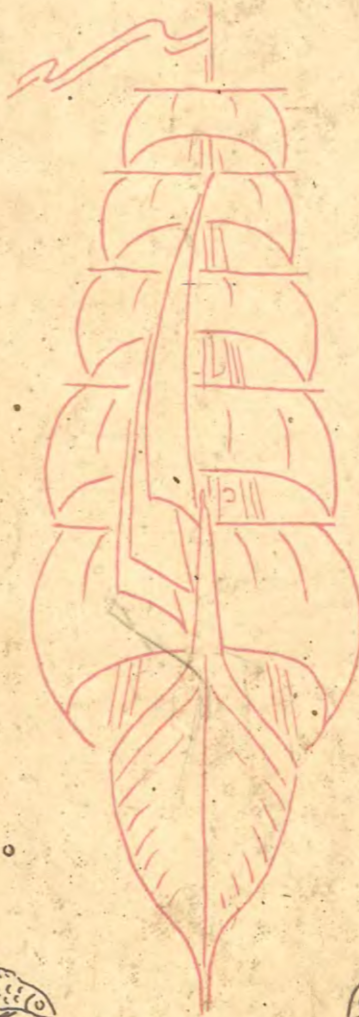

О. ГРИН

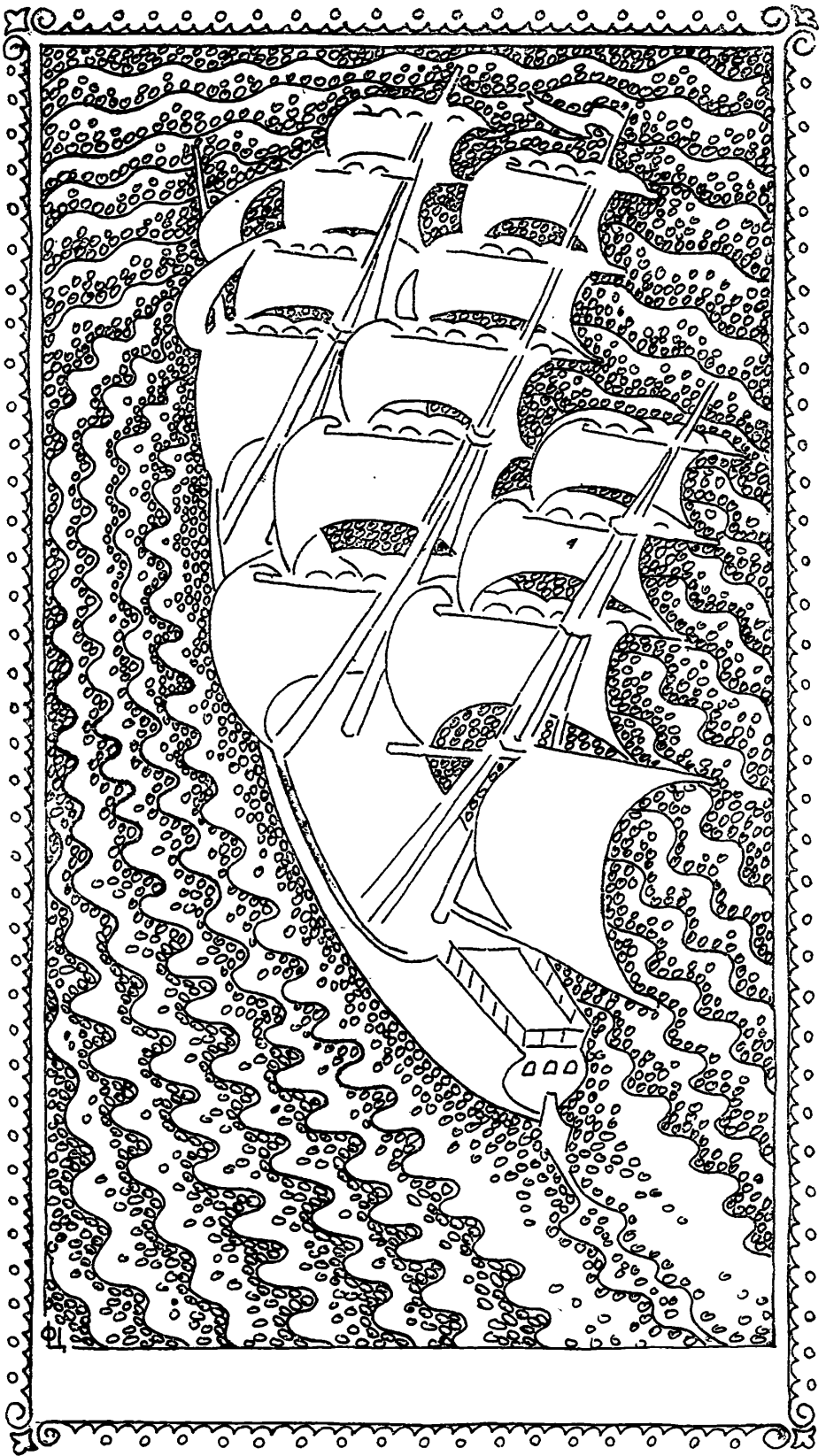
ПУРПУРОВІ ВІТРИЛА

*Ніні
Миколаївні
Грін
підносить
і присвячує
Автор*

*22 листопада 1922 р.
Петроград*

О. ГРІН

ПУРПУРОВІ ВІТРИЛА

ВИДАВНИЦТВО ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ВЕСЕЛКА»
Київ 1972

P2
Г85

Переклад з російської
ЛЕОНІД СМІЛЯНСЬКИЙ

Малював
ФРАНЦ ЦИБУЛЬСЬКИЙ

7-6-3
630-72M

ЧАРІВНИК

Можна було б написати до книг Гріна дуже коротку й жартівливу передмову. Наприклад, таку: «Я не хочу та й просто не маю ніякого права псувати вам, читачі, ту насолоду, яку ви обов'язково відчуєте, читаючи цю книгу. Тому я волію мовчати, і не розповідати заздалегідь, і не оцінювати бодай кількома словами зміст цієї повісті під такою звичайною і водночас загадковою назвою, як «Пурпурові вітрила».

Та все ж я напишу про Гріна хоч кілька сторінок. Про цього чудового письменника майже нічого не писали, життя його мало комусь відоме, і тому він заслуговує, щоб зараз по-дружньому поговорити про нього.

Є стара легенда про те, як мирним і веселим містом пройшов невідомий чарівник, граючи на флейті, і повів за собою всіх міських дітей, зачарованих мелодійним свистом. Діти пішли за чарівником і не повернулися.

Цю легенду я згадав, коли думав про нашого прекрасного письменника Олександра Гріна. Коли б він, увійшовши до якого-небудь міста, почав розповідати біля самої застави першу-ліпшу зі своїх чудових історій, то, можливо, він повів би за собою з міста не тільки дітей, а й усе доросле населення. Повів би всіх людей, у яких залишилася в душі хоч краплина бажання побачити весь світ, хоч краплина бажання щастя й краплина безстрашності.

Я заздрю тим з вас, юні читачі, які вперше прочитають цю книгу про корабель з пурпуровими вітрилами, цю чудесну історію, феєрію, казку.

В чому сила цієї книги?

Насамперед — у її винятковій поетичності. Прочитавши її, неначе дістаєш в обличчя фантастичний залп, заряд, але не порохового диму, а цілющого повітря морів і квітів, лісових нетрів і трав. У суміші пахощів раптом відчувається скромний, проте найулюбленіший з дитинства запах резеди і левака. І навіть здається — бачиш цю квітку. По стеблині, згинаючи її, повзе якийсь дуже заклопотаний жук.

Читаючи цю книгу, разом з її героями увіходиш у ту приморську область землі, де, за словами Гріна, вологі квіти схожі на дітей, силоміць умитих холодною водою, де зелений світ дихає безліччю малюсінких ротів.

Так, зі сторінок цієї книги дістаєш заряд свіжого вітру, сяйва хмар, ясного повітря. Поринаєш у світ людей привабливих і на перший погляд дивних. Майже всі вони відзначаються однією загальною для них рисою — немудрою людяністю, добротою і некорисливістю. Несподівано увіходиш разом з Гріном в обстановку людського заняття, про яке ніколи серйозно не думав, проте, виявляється, довго і невиразно мріяв, — в обстановку мореплавання. І тоді, як удари врончистих акордів, лунають слова Гріна, що прославляє мореплавну справу:

«Небезпека, ризик, влада природи, світло далекої країни, чудесна невідомість, мерехтливе кохання, що квітне побаченням і розлукою; захопливе кіннися зустрічей, облич, подій; безмежна різноманітність життя, тим часом як високо в небі — то Південний Хрест, то Віз, і всі материки — в зірких очах, хоча твоя каюта завжди сповнена батьківщиною, з її книжками, картинами, листами й сухими квітами, повитими шовковистим локоном, у замшевій ладанці на твердих грудях...»

З цієї книги ви дізнаєтесь про одну істину. Якщо у вас вистачить душевних сил і твердості вдачі, то ви, наслідуючи цю істину, проживете розумне й цікаве життя.

Яка ж це істина?

«Я зрозумів одну немудру істину. — говорять Грін устами свого героя капітана Грея. — Вона в тому, щоб робити так звані чудеса своїми руками».

Домагатися в житті прекрасного, відкривати в людях і в самих собі такі скарби духу й таку силу, якої ви не уявляєте, доводити достоїнства в людині до шовковитого розквіту, шукати й знаходити поетичну суть скрізь, де вона є, навіть у сухій стеблинці сіна, і цим додавати й додавати людям щастя — хіба це не чудо з чудес на нашій землі?

«Чудо може проявити себе в усьому, — каже Грін. — У посмішці, у веселощах, у кожному сказаному вчасно, потрібному слові».

Чудо — це не перетворення сургучу на алмази або відривних листків календаря на білети державного банку по тисячі карбованців чи інша така нісенітниця. Чудо — це кожний випадок, який залежить від нашої людської волі й сповнює нас відчуттям щастя. Ніхто з нас, звичайно, не може ясно, коротко й точно пояснити, що таке щастя. Або, інакше кажучи, дати формулу щастя. Це поняття не можна намертво закріпити в найгучнішій і вільній формулі. Та й чи потрібні ці пояснення й формули?

Мабуть, щастя пояснити не можна, але його не можна не відчутти й не побачити, навіть коли найменша його дрібка стрілася нам на шляху.

Отже, про щастя можна розповісти. Не біда, коли ця розповідь буде трохи безладною, коли людина, полонена щастям, говоритиме не зовсім виразно, як, приміром, говорить Грін про появу корабля Грея з пурпуровими вітрилами:

«Із зарості піднявся корабель; він вплив і спинився на самій середній зорі. З цієї далини його було видно ясно, як хмарини. Розкидаючи веселощі, він плив, як вино, троянда, кров, уста, малиновий оксамит і ясно-червоний вогонь».

Так може говорити тільки людина, схвильована чеканням щастя.

Мріями про радість, чеканням щастя сповнені всі оповідання Гріна, та найбільше — його повість «Пурпурові вітрила». І важко собі уявити, що цю чарівну казкову книгу Грін обдумував і почав писати в Петрограді 1920 року, коли, тяжко перехворівши на висипний тиф, він блукав голодний облеєним містом і щодня шукав нового притулку на ніч у випадкових, напів-знайомих людей.

Слід сказати кілька слів про життя, про біографію Гріна. До речі, Грін — це літературний псевдонім. Справжнє ім'я письменника — Олександр Степанович Гринецький.

Грін народився наприкінці минулого сторіччя в далекому похмурому місті Вятці, куди батько його — Стефан Гринецький був засланий за участь у польському повстанні 1863 року і де він працював рахівником у лікарні, спився і помер у злиднях.

Дитячі та юнацькі роки Олександра Гріна минули в повсякденних злиднях. Уся вятська дійсність навколо Гріна здавалася йому «запрандю, як подерта білзна».

Дома хлопчика завжди били. З школи його виключили за невинні вірші

про одного з учителів. Усі роки, аж до того щасливого дня, коли Грін написав своє перше «гринівське» оповідання «Острів Рено», він не міг знайти собі місця в житті.

Похмура, пригнічена тяжкою долею, мовчазна ця людина змінила безліч посад. Грін був переписувачем ролей при театрі, писарчуком у трактирах, лазником, шукачем золота, комірником, солдатом, матросом, збивав іржу з пароплавних котлів, рибалив по артілях, навіть жебракував і живився тільки недоїдками по брудних харчівнях. За революційну діяльність він сидів у в'язниці, був засланий на північ, під Архангельськ. Найразючішою рисою в біографії Гріна, яка дає нам велнчезну віру в силу й чистоту людини, є та обставина, що Грін, опинившись аж на дні людського суспільства, зберіг шляхетність помислів, свіжість уяви, віру в красу людського духу і почуття глибокої поваги до краси землі.

Мізерні заняття не давали Гріну ні задовільного заробітку, ні радості, а щодалі дуже пригнічували його і вгинали до землі. І лише літературна праця врятувала Гріна й докорінно змінила все його життя.

Але Грін ніколи не вмів «улаштуватися» в житті і тому часто, вже будвши письменником, зазнавав тяжких злигоднів.

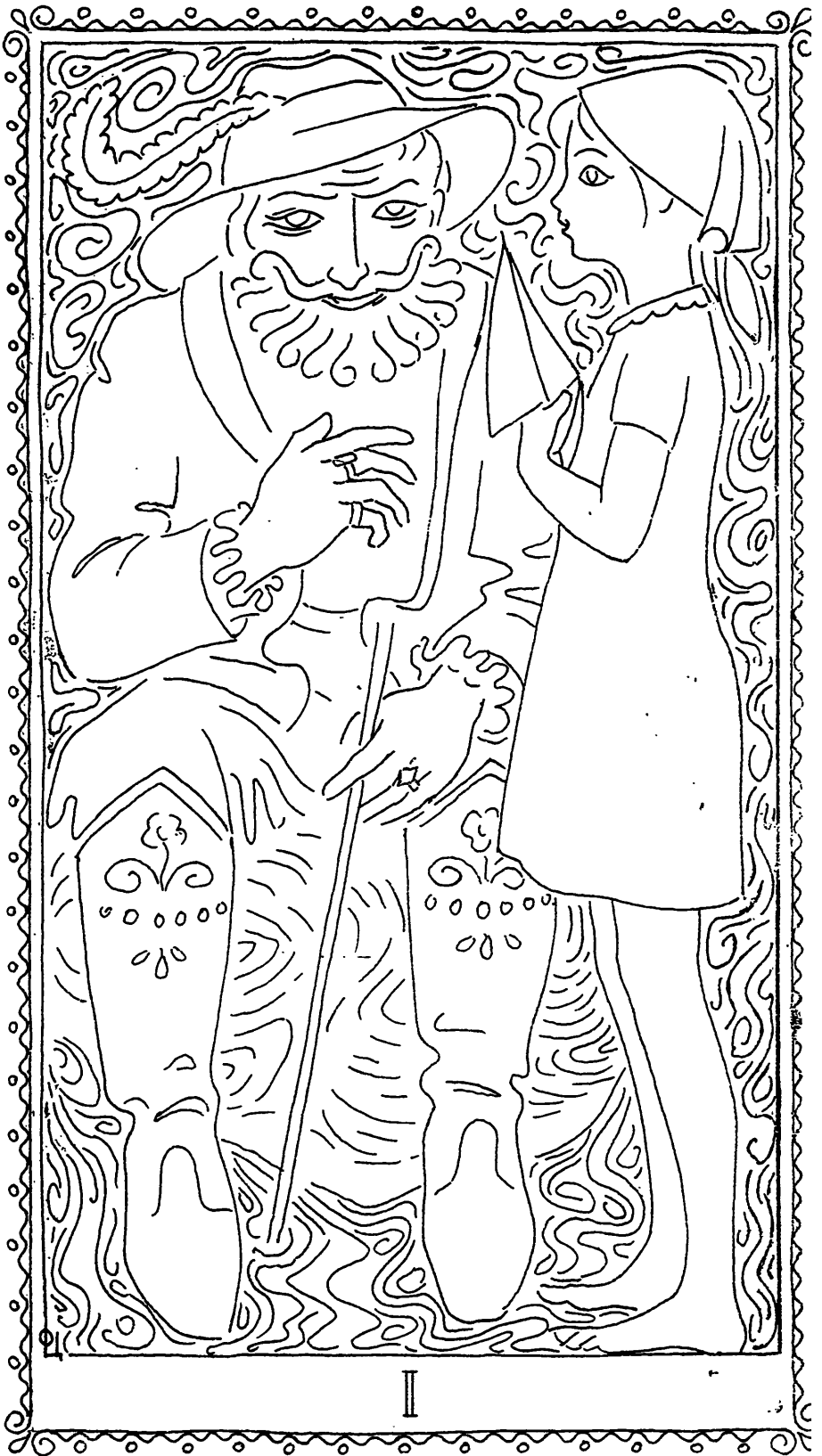
У голодний 1920 рік його врятував Горький. Олексій Максимович любив Гріна — сором'язливого й суворого казкаря, художника, зовсім не схожого на всіх інших російських письменників.

За своє важке й недовге життя Грін написав багато оповідань і повістей. Серед них особливо відзначаються своєю силою, могутньою фантазією і поетичністю повісті «Дорога нікуди», «Та, що біжить по хвилях» і оповідання «Капітан Дюк», «Балакучий домовик», «Акварель», «Трагедія плоскогір'я Суан», «Острів Рено», «Капітан порту» та ще багато інших — їх неможливо назвати в цих коротких рядках.

Оповідання Гріна викликають у людей бажання різноманітного та осмисленого життя, сповненого ризику, заповзятливості, сміливості й «того відчуття високого», яке властиве борцям за свободу, художникам, поетам, ученим, що відкривають найвеличніші таємниці всесвіту, мандрівникам, дослідникам і мореплавцям.

Але найголовніше, найважливіше, найсвятіше, чим хвилює людей наша література, — любов до людини, до справедливості, віра в перемогу цієї справедливості й краси, — ця властивість у творах Гріна, виражена з повною силою, зробила його нашим радянським письменником. Тому книги Гріна довго ще будуть променіти, не вмираючи, як променіє справжня цінність людського духу.

К. Паустовський

II

Пророкування

Лонгрэн, матрос «Оріона», міцного трьохсоттонного брига, на якому він прослужив десять років і якому був відданий сильніше, ніж інколи син рідній матері, мусив, нарешті, покинути службу.

Це сталося так. В одне з його нечастих повернень додому він не побачив, як завжди, — ще здаля, на порозі будинку, — своєї дружини Мері, що сплескувала руками, а потім до знемоги бігла назустріч. Замість неї біля дитячого ліжечка — нової речі в маленькому будиночку Лонгрена — стояла схвильована сусідка.

— Три місяці я доглядала її, старий, — сказала вона, — подивись на свою доньку.

Мертвіючи, Лонгрэн нахилився й побачив восьмимісячну істоту, що зосереджено позирала на його довгу бороду, потім сів, похнюпився й почав крутити вус. Вус був мокрий від дощу.

— Коли померла Мері? — спитав він.

Жінка розповіла сумну історію, перебиваючи розповідь розчуленим агуканням дівчинці й запевненнями, що Мері в раю. Коли Лонгрэн довідався про подробиці, рай почав здаватися йому трохи світлішим від дровника, і він подумав, що вогонь звичайної лампи, коли б тепер вони були всі вкупі, втрьох, був би для жінки, яка пішла в невідому країну, найкращою втіхою.

Місяців три тому господарчі справи молодой матері були геть погані. З грошей, які залишив Лонгрэн, добра половина пішла на лікування після важких пологів, на турботи про здоров'я новонародженої; нарешті, втрата невеликої, але необхідної для життя суми примусила Мері попросити в борг грошей у Меннерса. Меннерс мав трактир-крамницю і вважався заможною людиною.

Мері пішла до нього о шостій годині вечора. Близько сьомої оповідачка зустріла її на дорозі до Лісса. Заплакана й дуже засмучена Мері сказала, що йде до міста заставити обручку. Вона додала, що Меннерс погоджувався дати грошей, але вимагав за це кохання. Мері нічого не добилася.

— У нас удома немає ані крихти їжі, — сказала вона сусідці. — Я піду до міста, і ми з дівчинкою перебудемо як-небудь, поки повернеться чоловік.

Цього вечора було холодно, вітряно; оповідачка марно вмовляла молоду жінку не ходити в Лісс проти ночі. «Ти промокнеш, Мері, накрапає дощ, а вітер, того й гляди, нажене зливу».

Туди й назад від приморського села до міста було не менше трьох годин швидкої ходи, та Мері не послухалась порад оповідачки. «Годі мені муляти вам очі,— сказала вона,— і так уже майже нема сім'ї, де б я не позичала хліба, чаю або борошна. Заставлю обручку, і край». Вона пішла, повернулась, а другого дня злягла в гарячці й маренні; негода й вечірній заморозок звалили її двобічним запаленням легенів, як сказав міський лікар, якого викликала добросерда оповідачка. За тиждень на двоспальному ліжку Лонгрена залишилось порожнє місце, а сусідка перебралась у його дім доглядати й годувати дівчинку. Йї, самотній удові, це було неважко. «До того ж,— додала вона, — без такого немовляти нудно».

Лонгрен поїхав у місто, звільнився зі служби, попрощався з товаришами й почав ростити маленьку Ассоль. Поки дівчинка навчилася твердо ходити, вдова жила в матроса, ставши сирітці матір'ю, та тільки-но Ассоль перестала падати, заносючи ніжку через поріг, Лонгрен рішуче заявив, що тепер він сам усе робитиме для дівчинки, і, подякувавши вдові за діяльне співчуття, зажив самотнім життям удівця, зосередивши всі думки, надії, любов і спогади на маленькій істоті.

Десять років мандрівного життя залишили в його руках дуже небагато грошей. Він почав працювати. Незабаром у міських крамницях з'явилися його іграшки — майстерно зроблені маленькі моделі човнів, катерів, однопалубних і двопалубних вітрильників, крейсерів, пароплавів — одне слово, моделі того, що він близько знав, що за характером роботи частково замінювало йому гуркіт портового життя й мальовничий труд плавби. Цим способом Лонгрен добував стільки, щоб жити в межах помірної економії. Некомпанійський за вдачею, він після смерті дружини став ще замкнутіший і відлюдніший. У свята його іноді бачили в трактирі, але він ніколи не сідав, а похапцем випивав біля шинквасу склянку горілки і йшов, коротко кидаючи навсвіт: «так» — «ні» — «здрасуйте» — «прощай» — «помаленьку» — на всі звернення й кивки сусідів. Гостей він терпіти не міг, тихо спроваджуючи їх не силою, а такими натяками і вигаданими обставинами, що відвідувачеві не лишалося нічого іншого, як вигадати привід, що не дозволяв сидіти довше. Сам він теж не відвідував нікого; таким чином, між ним і земляками лягло холодне відчуження, і коли б робота Лонгрена — іграшки — була менш незалежна від сільських справ, йому довелося б відчутти на собі наслідки таких взаємин. Крам і харчі він закупав у місті — Меннерс не міг би похвалитися, що Лонгрен купив у нього хоч коробку сірників. Він виконував також сам усю хатню роботу і терпляче опановував невластиве чоловікові складне мистецтво виховання дівчинки.

Ассоль було вже п'ять років, і батько починав чимраз лагідніше й лагідніше всміхатися, позираючи на її нервові, добре личко, коли, сидячи в нього на колінах, вона намагалась впоратися з таємницею застебнутого жилета або кумедно наспівувала матроських пісень — дикі ревовірші. В передачі дитячим голосям і не скрізь з літерою «р» ці пісеньки справляли враження ведмедя-танцюриста, прикрашеного блакитною стрічкою. В цей час сталася подія, тинь якої, впавши на батька, відкрила й дочку.

Була весна, рання й сувора, як зима, але по-іншому. Тиждень на три припав до холодної землі різкий береговий норд.

Рибальські човни, повитягувані на берег, утворили на білому піску довгий ряд темних кілів, що нагадували хребти величезних рибин. Ніхто не наважувався вийти на промисел у таку негоду. На єдиній вулиці сільця нечасто можна було побачити людину, яка покинула домівку; холодний вихор, що мчав з берегових горбів у порожнечу обрію, обертав «відкрите повітря» на тяжку муку. Всі димарі Каперни курилися з ранку до вечора, оповиваючи димом стрімкі дахи.

Та ці дні норду виманювали Лонгрена з його маленького затишного будинку частіше, ніж сонце, що вкривало в ясну днину море і Каперну серпанком прозорого золота. Лонгрена виходив на місток, настелений на довгих рядах паль, де, на самому кінці цього дощаного молу, довго кутив люльку, яку роздмухував вітер, і дивився, як оголене біля берегів дно задимлювалось своєю піною, що ледве встигала за валами; їхній гуркотливий біг до чорного, штормового обрію виповнив простір табунами фантастичних гривастих істот, які мчали в нестримному, лютому відчаю до далекої розради. Стогони й шуми, ревуча пальба величезних зльотів води і, здавалося, видимий струмінь вітру, що шмагав простір довкола, — такий сильний був його рівний пробіг, — давали змученій душі Лонгрена те притуплення, приголомшення, яке, зводячи горе до невиразного смутку, дорівнює дією глибокому сну.

В один з таких днів дванадцятирічний син Меннерса, Хін, побачивши, що батьків човен б'ється під кладками об палі, ламаючи борти, пішов і сказав про це батькові. Шторм почався недавно; Меннерс забув вивести човен на пісок. Він негайно пішов до води, де побачив край молу Лонгрена, який стояв до нього спиною й кутив. На березі, крім них двох, нікого більше не було. Меннерс пройшов по кладках до середини, спустився у вируючу воду й одв'язав шкот; стоячи в човні, він почав вибиратися до берега, хапаючись руками за палі. Весла він не взяв, і в ту мить, коли, похитнувшись, не встиг ухопитися за чергову палю, міцний удар вітру шпурнув ніс човна від кладок у бік океану. Тепер, навіть випроставшись, Меннерс не міг би дотягнутися до найближчої палі. Вітер і хвилі, розгойдуючи, несли човен у згубний простір. Усвідомивши становище, Меннерс хотів був кинутися у воду, щоб плисти до берега, та було пізно, бо човен крутився вже недалеко від краю молу, де велика глибина води й шаленство валів обіцяли неминучу смерть. Між Лонгреном і Меннерсом, якого тягло в штормову далину, було не більш як десять сажнів ще рятівної відстані, бо на кладці під рукою в Лонгрена висів змотаний канат з грузилом, уплетеним в один його кінець. Канат цей висів на випадок причалювання в буряну погоду, і його кидали з кладки.

— Лонгрене! — гукнув до смерті переляканий Меннерс. — Чого ж ти став, як пень? Бачиш, мене відносить; кинь причал! — Лонгрена мовчав, спокійно дивлячись на Меннерса, що метався в човні, тільки його люлька закурилася дужче, і він, не поспішаючи, вийняв її з рота, аби краще бачити, що відбувається. — Лонгрене! — благав Меннерс. — Адже ти чуєш мене, я гину, врятуй! — Але Лонгрена не сказав йому жодного слова, ніби не чув розпачливого зойку. Поки не віднесло човна так далеко, що ледве долинали слова-зойки Меннерса, він не переступив навіть з ноги на ногу. Меннерс ридав з жаху, закликав матроса бігти

до рибалок, покликати допомогу; обіцяв гроші, погрожував і сипав прокльонами, та Лонгрэн тільки підійшов ближче до самого краю молу, щоб не відразу упустити з очей борсання й стрибки човна. — Лонгрене, — долинуло до нього глухо, наче з даху до того, хто сидить усередині будинку, — врятуй! — Тоді, набравши повітря й глибоко зітхнувши, щоб не загубилось на вітрі жодного слова, Лонгрэн крикнув:

— Вона так само просила тебе! Думай про це, поки ще живий, Меннерсе, і не забудь!

Тоді зойки стихли, і Лонгрэн пішов додому. Ассоль, прокинувшись, бачила, що батько сидить перед пригасаючою лампою в глибокій задумі. Почувши голос дівчинки, яка кликала його, він підійшов до неї, міцно поцілував і прикрив ковдрою, що зсунулась з неї.

— Спи, люба, — сказав він, — до ранку ще далеко.

— Що ти робиш?

— Чорну іграшку я зробив, Ассоль, — спи!

Другого дня тільки й розмов було в жителів Каперни, що про зниклого Меннерса, а на шостий день привезли його самого, вмираючого і злостивого. Його розповідь швидко облетіла навколишні села. До вечора носило Меннерса; побитого ударами об борти і дно човна під час відчайдушної боротьби з лютістю хвиль, що, не втомлюючись, загрожували викинути в море знавцінілого крамаря, його підібрав пароплав «Лукреція», який ішов у Кассет. Простуда і потрясіння жаху порішили дні Меннерса. Він прожив трохи менше сорока восьми годин, накликаючи на Лонгрена всі нещастя, можливі на землі і в уяві. Розповідь Меннерса, як матрос спостерігав його загибель, відмовившись допомогти, красномовна тим більше, що вмираючий важко дихав і стогнав, вразила жителів Каперни. Не кажучи вже про те, що мало хто з них здатен був пам'ятати образу тяжчу, ніж її зазнав Лонгрэн, і так побиватися, як побивався він до кінця життя за Мері, — їм було огидно, незрозуміло, приголомшувало їх, що Лонгрэн мовчав. Мовчки, до своїх останніх слів, що їх кинув навздогін Меннерсу, Лонгрэн стояв: стояв нерухомо, суворо й тихо, як суддя, виявивши глибоке презирство до Меннерса — щось більше за ненависть було в його мовчанні, і це всі відчували. Коли б він кричав, виказував на мигах, або метушено злорадства, або ще якимось інакше своє торжество, спостерігаючи відчай Меннерса, рибалки зрозуміли б його, але він повівся інакше, ніж вони, — повівся значуще незрозуміло і так поставив себе вище за інших, одне слово — зробив те, чого не пробачають. Ніхто більше не вклонявся йому, не подавав руки, не жидав погляду, в якому б упізнавав і вітав його. Назавжди залишився він осторонь сільських справ; хлопчак, побачивши його, кричали навздогін: «Лонгрэн утопив Меннерса!» Він не звертав на це уваги. Також, здавалося, він не помічав і того, що в трактирі або на березі, серед човнів, рибалки замовкали в його присутності й відходили вбік, як від зачумленого. Випадок з Меннерсом зміцнив доти неповну відчуженість. Ставши повною, вона викликала міцну взаємну ненависть, тінь якої впала і на Ассоль.

Дівчинка зростала без подруг. Два-три десятки дітей її віку,

що жили в Каперні, насиченій, як губка водою, грубим родинним началом, основою якого був непохитний авторитет матері й батька, перейнятливий, як усі діти на світі, викреслили раз і назавжди маленьку Ассоль із сфери свого заступництва й уваги. Сталося це, певна річ, поступово, через повчання та гримання дорослих, набрало характеру найсуворішої заборони, а потім, посилене плітками й пересудами, розрослося в дитячому розумі страхом до хатини матроса.

До того ж відлюдний спосіб життя Лонгрена розв'язував тепер істеричний язик плітки; про матроса подекували, ніби він десь когось убив, тому, мовляв, його більше не беруть служити на судна, а сам він похмурий і відлюдний, бо «картається докорами злочинного сумління». Граючись, діти проганяли Ассоль; коли вона наближалась до них, шпурляли грязюкою і дражнили тим, що нібито її батько їв людське м'ясо, а тепер робить фальшиві гроші. Одна за одною наївні її спроби до зближення кінчалися гірким плачем, синцями, подряпинами та іншими виявами громадської думки; вона перестала зрештою ображатись, але все ще іноді питала батька: «Скажи, чому нас не люблять?» — «Ет, Ассоль, — казав Лонгрен, — хіба вони вміють любити? Треба вміти любити, а цього вони й не можуть». — «Як це вміти?» — «А ось так!» Він брав дівчинку на руки і міцно цілував смутні очі, що мружились від ніжного вдоволення.

Улюбленою розвагою Ассоль було, вечорами або в свято, коли батько, лишивши слоїки з клейстером, інструменти і незакінчену роботу, сідав, скинувши фартуха, відпочити з люлькою в зубах, — влізти до нього на коліна і, вертачись у бережному кільці батькової руки, доторкуватись до різних частин іграшок, розпитуючи про їх призначення. Так починалася своєрідна фантастична лекція про життя і людей — лекція, в якій завдяки колишньому побиту Лонгрена, випадковостям, випадку взагалі, — дивовижним, неймовірним і незвичайним подіям приділялось головне місце. Лонгрен, називаючи дівчинці імена снастей, вітрил, речей морського вжитку, поволі захоплювався, переходячи від пояснень до всяких епізодів, в яких грали роль то брашпиль, то рульове колесо, то щогла чи який-небудь тип човна і тому подібне, а від окремих цих ілюстрацій переходив до широких картин морських блукань, вплітаючи забобони в дійсність, а дійсність — в образи своєї фантазії. Тут з'явилася й тигрова кішка, вісниця корабельної аварії, і говоряща летюча риба, не послухатись наказів якої означало збитися з курсу, і Летючий Голландець з несамовитим своїм екіпажем, прикмети, привиди, русалки, пірати — словом, усі байки, що займають дозвілля моряка в штилі або в улюбленій корчмі. Розповідав Лонгрен також про тих, що зазнали аварії, про здичавілих людей, які розучилися говорити, про таємничі їскарби, бунти каторжників і багато іншого, що вислухувала дівчинка уважніше, ніж, можливо, слухали вперше розповідь Колумба про новий материк. «Ну, говори ще», — просила Ассоль, коли Лонгрен, замислившись, замовкав, і засинала на його грудях з головою, повною чудових снів.

Так само приносила їй велику, завжди матеріально істотну втіху поява прикажчика міської іграшкової крамниці, яка охоче купувала роботу Лонгрена. Щоб підобрити батька і виторгувати більше, прикажчик приносив з собою для дівчинки двійко

яблук, солодкий пиріжок, жменю горіхів. Лонгрен, через нелюбов до торгу, звичайно просив справжню вартість, а прикажчик зменшував. «Ех ви, — казав Лонгрен, — та я тиждень сидів над цим ботом. — Бот був п'ятивершковий. — Подивись, яка міцність, а осадка, добротність? Бот цей п'ятнадцять чоловік витримає у всяку погоду». Кінчалося тим, що тихе копошіння дівчинки, яка мурмотіла над своїм яблуком, позбавляло Лонгрена стійкості й бажання сперечатись; він робив поступку, і прикажчик, напакувавши корзину чудовими, добротними іграшками, йшов, посміхаючись у вуса.

Всю хатню роботу Лонгрен виконував сам: рубав дрова, носив воду, топив піч, куховарив, прав, прасував білизну і, крім усього цього, встигав працювати для грошей. Коли Ассоль минуло вісім років, батько навчив її читати й писати. Він почав інколи брати її з собою до міста, а потім посилати навіть саму, коли конче треба було перехопити грошей у крамниці або віднести крам. Це траплялось не часто, хоча Лісс лежав лише за чотири версти від Каперни, та дорога до нього йшла лісом, а в лісі багато що може налякати дітей, крім фізичної небезпеки, яку, правда, важко зустріти на такій близькій відстані від міста, але все ж таки не зайве мати на увазі. Тому тільки в гарні дні, вранці, коли хаша навколо шляху повна сонячної зливи, квітів і тиші, так що вразливості Ассоль не загрожували примари уяви, — Лонгрен відпускав її до міста.

Якось під час такої подорожі до міста дівчинка сіла край дороги з'їсти шматок пирога, покладеного в кошик на сніданок. Закусуючи, вона перебрала іграшки; з них дві-три виявились новинкою для неї; Лонгрен зробив їх уночі. Одна така новинка була мініатюрною перегоновою яхтою; це біле суденце несло пурпурові вітрила, зроблені з обрізків шовку, які використовував Лонгрен для обклеювання пароплавних кают — іграшок багатого покупця. Тут, мабуть, зробивши яхту, він не знайшов відповідного матеріалу на вітрила, використавши, що було, — клаптики пурпурового шовку. Ассоль була в радісному захваті. Полум'яний веселий колір так яскраво горів у її руці, неначе вона тримала вогонь. Дорогу перетинав струмок, а через нього був перекинутий місточок з жердин; струмок справа і зліва біг у ліс. «Коли я спущу її на воду поплавати трохи, — міркувала Ассоль, — вона не промокне, я її потім витру». Відійшовши від містка в ліс, за течією струмка, дівчинка обережно спустила на воду біля самого берега судно, яке зачарувало її; вітрила одразу виблиснули червоним відображенням у прозорій воді; світло, пронизуючи тканину, лягло тремтячим рожевим випромінюванням на білому камінні дна. «Ти звідки приїхав, капітане?» — поважно спитала Ассоль уявлену особу і, відповідаючи сама собі, сказала: «Я приїхав... приїхав... приїхав я з Китаю». — «А що ти привіз?» — «Що привіз, про те не скажу». — «Ах, ти так, капітане! Ну, тоді я тебе посаджу назад у кошик». Тільки-но капітан приготувався смиренно відповісти, що він пожартував і що ладен показати слона, як раптом тихий відбій берегового струменя повернув яхту носом до середини ручаю, і, наче справжня, повним ходом покинувши берег, вона рівно попливла вниз. Вмить змінився масштаб видимого: ручай здавався тепер дівчинці величезною рікою, а яхта — далеким, великим судном, до якого, мало не падаючи у воду,

злякана і сторопіла, простягала вона руки. «Капітан злякався»,— подумала вона і побігла за іграшкою, яка віддалялася, сподіваючись, що її де-небудь приб'є до берега. Квапливо тягнути кошик, що хоч і не був важкий, але заважав їй, Ассоль вимовляла: «Ой боже мій! І трапиться ж таке...»

Судно повільно відпливало, і вона намагалась не спускати з ока красивий трикутник вітрил, спотикалась, падала і знову бігла.

Ассоль ніколи не була так глибоко в лісі, як тепер. Їй, захопленій нетерплячим бажанням спіймати іграшку, було не до того, щоб оглядатись довкола; біля берега, де вона метушилась, було досить перешкод, які привертали увагу. Замшілі стовбури повалених дерев, ями, висока папороть, шипшина, жасмин і ліщина заважали їй на кожному кроці; перемагаючи їх, вона поступово втрачала сили, зупиняючись раз у раз частіше, щоб перепочити чи змахнути з обличчя беручке павутиння. Коли потяглись, в ширших місцях, осокові і очеретяні зарості, Ассоль зовсім була впустила з очей червоне блискотіння вітрил, та, оббігши заворот течії, знову побачила їх, що статечно й неухильно бігли далі. Якось вона оглянулась, і лісове громаддя з його строкатістю, що переходила від димних стовпів світла в листі до темних розколин дрімучого сутінку, глибоко вразило дівчинку. На мить сторопівши, вона згадала знову про іграшку і, кілька разів випустивши глибоке х-ху-у-у, побігла шодуху.

В такій марній і тривожній гонитві минула майже година, коли здивовано й водночас з полегшенням Ассоль побачила, що дерева попереду вільно розсунулись, пропустивши сине плесо моря, хмари і край жовтої піщаної кручі, на яку вона вибігла, вже падаючи з утоми. Тут було гирло струмка; розлившись нешироко й мілко, так що видно було переливчасту блакить каміння, він зникав у зустрічній морській хвилі. З невисокої, поритої корінням кручі Ассоль побачила, що біля струмка, на пласкому великому камені, спиною до неї сидить людина, тримаючи в руках зниклу яхту, і всебічно розглядає її з цікавістю слона, який спіймав метелика. Трохи заспокоєна тим, що іграшка ціла, Ассоль сповзла по кручі і, підійшовши близько до незнайомого, втупилась в нього вивчаючим поглядом, чекаючи, коли той підведе голову. Та невідомий так захопився огляданням лісового сюрпризу, що дівчинка встигла розгледіти його з голови до ніг, установивши, що людей, подібних до цього незнайомого, їй бачити ще жодного разу не доводилось.

Але перед нею був не хто інший, як мандруючий пішки Егль, відомий збирач пісень, легенд, переказів і казок. Сиві кучері складками випадали з-під його бриля; сіра блуза, заправлена в сині штани, і високі чоботи надавали йому вигляду мисливця; білий комірець, краватка, пояс, винизаний сріблом блях, палиця і торбинка з новеньким нікелевим замочком виказували городянина. Його обличчя, коли можна назвати обличчям ніс, губи і очі, що виглядали з променястої буйної бороди, з пишних, люто здіблених угору вусів, здавалось, було в'яло прозорим, коли б не очі, сірі, як пісок, і блискучі, як щира сталь, з поглядом сміливим і сильним.

— Тепер віддай мені,— несміливо сказала дівчинка.— Ти вже погрався. Ти як спіймав її?

Егль підвів голову, упустивши яхту,— так несподівано пролунав схвильований голосок Ассоль. Старий з хвилину розглядав її, посміхаючись і повільно пропускаючи бороду у великій, жилавій жмені. Багато разів прана ситцева сукня ледве вкривала до колін худенькі, засмаглі ноги дівчинки. Її темні густі коси забрані в мереживну косинку, збилися, торкаючись плечей. Кожна риса Ассоль була виразно легка і чиста, як політ ластівки. Темні, з відтінком сумного запитання очі здавались трохи старшими від обличчя; його неправильний овал був овіяний тим чудовим загаром, що властивий здоровій білості шкіри. Напіврозкритий маленький рот виблискував лагідною посмішкою.

— Клянусь Гріммами, Езопом і Андерсеном,— сказав Егль, поглядаючи то на дівчинку, то на яхту,— це щось особливе! Послухай-но, ти, рослино! Це твоя штука?

— Так, я за нею бігла по всьому струмку; я думала, що помру. Вона була тут?

— Біля самих моїх ніг. Корабельна аварія причина того, що я, як береговий пірат, можу вручити тобі цей приз. Яхта, залишена екіпажем, була викинута на пісок тривершковим валом — між моєю лівою ногою і кінцем палиці.— Він стукнув ціпком.— Як звуть тебе, крихітко?

— Ассоль,— сказала дівчинка, ховаючи в кошик подану Еглем іграшку.

— Добре,— незрозуміло казав далі старий, не зводячи очей, в глибині яких виблискувала посмішка дружельюбного настрою.— Мені, власне, не треба було питати про твоє ім'я. Добре, що воно таке дивне, таке однотонне, музикальне, як свист стріли або шум морської черепашки; що б я став робити, коли б називалась ти одним з тих милозвучних, але нестерпно звичних імен, які чужі Прекрасній Невідомості? Тим більше я не хочу знати, хто ти, хто твої батьки і як ти живеш. Для чого руйнувати чарівність? Я займався, сидячи на цьому камені, порівняльним вивченням фінських і японських сюжетів... як раптом ручай вихлюпнув цю яхту, а потім з'явилась ти... Така як є. Я, люба, поет у душі — хоч ніколи не писав сам. Що у тебе в кошику?

— Човники,— сказала Ассоль, струшуючи кошиком.— потім пароплав та ще три таких будиночки з прапорами. Там солдати живуть.

— Чудово. Тебе послали продати. Дорогою ти почала гратись. Ти пустила яхту поплавати, а вона втекла. Адже правда?

— Ти хіба бачив? — з сумнівом спитала Ассоль, намагаючись пригадати, чи не розповіла вона це сама.— Тобі хтось сказав? Чи ти вгадав?

— Я це знав.

— А як же?

— Бо я — найголовніший чарівник.

Ассоль збентежилась; її напруження при цих словах Егля переступило межу страху. Безлюдний морський берег, тиша, виснажлива пригода з яхтою, незрозуміла мова старого з променистими очима, величність його бороди й волосся почали здаватись дівчинці змішанням надприродного з дійсністю. Коли б тепер Егль скривив гримасу або закричав щось, дівчинка помчала б геть, заплакавши і знемагаючи від страху. Та Егль, помітивши, як широко розкрились її очі, зробив крутий вольт.

— Тобі нема чого боятись мене,— серйозно сказав він.— Навпаки, мені хочеться поговорити з тобою по щирості.

Тут він тільки зрозумів, що в обличчі дівчинки було так пильно відзначено його враженням. «Мимовільне очікування прекрасного, блаженної долі,— вирішив він.— Ах, чому я не народився письменником? Який чудовий сюжет!»

— Ану,— вів далі Егль, намагаючись закруглити оригінальне становище (схильність до міфотворчості — наслідок повсякчасної роботи — була сильніша, ніж побоювання кинути на невідомий ґрунт зерна великої мрії),— ану, Ассоль, слухай мене уважно. Я був у тому селі, звідки ти, мабуть, ідеш; словом, у Каперні. Я люблю казки й пісні, і просидів я в селі тому цілий день, бажаючи почути що-небудь ніким не чуто. Але у вас не розповідають казок. У вас не співають пісень. А якщо розповідають, і співають, то, знаєш, ці історії про хитрих мужиків і солдатів, з постійним вихвалянням шахрайства, ці брудні, як немиті ноги, брутальні, як бурчання в животі, коротенькі строфи з жакливим мотивом... Стривай-но, я наплутав. Я заговорю знову.

Подумавши, він мовив так:

— Не знаю, скільки мине років, тільки в Каперні розцвіте одна казка, пам'ятна надовго. Ти будеш дорослою, Ассоль. Якось уранці в морській далині під сонцем блисне пурпурове вітрило. Осяйне громаддя пурпурових вітрил білого корабля попрямує, розтинаючи хвилі, прямо до тебе. Тихо плистиме цей чудесний корабель, без вигуків і пострілів; на березі багато збереться людей, дивуючись і ахаючи; і ти стоятимеш там. Корабель підійде велично до самого берега під звуку чудової музики; розкішний, у килимах, у золоті й квітах, попливе від нього швидкий човен. «Чого ви приїхали? Кого ви шукаєте?» — спитають люди на березі. Тоді ти побачиш хороброго вродливого принца, він стоятиме і простягатиме до тебе руки. «Здрастуй, Ассоль! — скаже він.— Далеко-далеко звідси я побачив тебе уві сні і приїхав, щоб забрати тебе назавжди у своє царство. Ти житимеш там зі мною в рожевій глибокій долині. У тебе буде все, чого тільки ти забажаєш: жити з тобою ми будемо так дружно і весело, що ніколи твоя душа не зазнає сліз і смутку». Він посадить тебе в човен, привезе на корабель, і ти поїдеш назавжди в прекрасну країну, де сходить сонце і де зорі зійдуть з неба, щоб привітати тебе з приїздом.

— Це все мені? — тихо спитала дівчинка.

Її серйозні очі, повеселівши, засяяли довір'ям. Небезпечний чарівник, звичайно, не став би говорити так; вона підійшла ближче.

— Може, він уже прийшов... той корабель?

— Не так скоро,— заперечив Егль,— спершу, як я сказав, ти виростеш. Потім... Що говорити? Це буде, і край. Що б ти тоді зробила?

— Я? — Вона подивилась у кошик, але, видно, не знайшла там нічого гідного бути істотною винагородою.— Я б його любила,— квапливо сказала вона і не зовсім твердо додала: — Якщо він не б'ється.

— Ні, не буде битися,— сказав чарівник, таємниче підморгнувши,— не буде, я ручуся за це. Йди, дівчинко, і не забудь того, що сказав тобі я, між двома ковтками ароматичної горілки

і роздумом про пісні каторжників. Иди. Хай буде мир пухнастій твоїй голові!

Лонгрэн працював на своєму маленькому городі, обгортаючи картопляні кущі. Підвівши голову, він побачив Ассоль, яка стрімголов бігла до нього з радісним і нетерплячим обличчям.

— Ну, от...— сказала вона, намагаючись опанувати дихання, і ухопилась обома руками за батьків фартух.— Слухай, що я тобі розповім... На березі, там, далеко, сидить чарівник...

Вона почала з чарівника і його цікавого пророкування. Палкість думок заважала їй плавно переказати пригоду. Далі йшов опис зовнішнього вигляду чарівника і — в зворотному порядку — гонитва за втраченою яхтою.

Лонгрэн вислухав дівчинку, не перебиваючи, без посмішки, і, коли вона скінчила, уява швидко намалювала йому невідомого старого з ароматичною горілкою в одній руці та з іграшкою в другій. Він одвернувся, але, згадавши, що у великих випадках дитячого життя належить людині бути серйозною і здивованою, урочисто закивав головою, примовляючи: «Так, так; за всіма ознаками, то ніхто інший, як чарівник. Хотів би я на нього подивитись... Але ти, коли підеш знову, не звертай убік; заблудитись у лісі неважко».

Кинувши лопату, він сів біля хворостяного тину й посадив дівчинку на коліна. Страшенно зморена, вона намагалась ще додати деякі подробиці, та через хвилювання, спеку і втому сон знемагав її. Очі її злипались, голова схилилась на тверде батькове плече, мить — і вона полинула б у країну сновидінь, як зненацька, заспокоєна раптовим сумнівом, Ассоль сіла прямо, заплющивши очі і впираючись кулачками в Лонгрєнів жилет, голосно сказала:

— Як ти гадаєш, прийде чарівний корабель по мене чи ні?

— Прийде,— спокійно відповів матрос,— якщо тобі це сказали, значить, усе вірно.

«Виросте, забуде,— подумав він,— а тим часом... не варто позбавляти тебе такої іграшки. Адже багато доведеться в майбутньому побачити тобі не пурпурових, а брудних та хижих вітрил; здала — розкішних і білих, зблизька — подертих і нахабних. Проїжджа людина пожартувала з моєю дівчинкою. Що ж?! Добрий жарт! Дарма — жарт! Бач, як зморило тебе,— півдня у лісі, в хаші. А щодо пурпурових вітрил думай, як я: будуть тобі пурпурові вітрила».

Ассоль спала. Лонгрэн, діставши вільною рукою люльку, запалив, і вітер поніс дим крізь пліт у кущ, який ріс з зовнішнього боку городу.

Біля куща, спиною до плоту, жуючи пиріг, сидів молодий жебрак. Розмова батька з дочкою розвеселила його, а запах доброго тютюну настроїв на поживу.

— Дай, хазяїне, покурити бідній людині,— сказав він крізь лозини.— Мій тютюн проти твого не тютюн, а, можна сказати, отрута.

— Я б дав,— стиха відповів Лонгрэн,— але тютюн у мене в тій кишені. Мені, бач, не хочеться будити дочку.

— Ото біда! Прокинеться, знову засне, а прохожа людина взяла та й закурила.

— Ну,— заперечив Лонгрэн,— ти ж таки не без тютюну, а дитина втомилась. Зайди, якщо хочеш, трохи згодом.

Жебрак зневажливо плюнув, надів на палицю клумак і сказав уїдливо:

— Принцеса, зрозуміла річ. Утовкмачив ти їй у голову оці заморські кораблі! Ех ти, дивак-диваківський, а ще хазяїн!

— Слухай-но,— прошепотів Лонгрен,— я, мабуть, збуджу її, але тільки для того, щоб намилити твою здоровецьку шию. Іди геть!

За півгодини жебрак сидів у трактирі біля столу з дюжиною рибалок. Позад них, то смикаючи чоловіків за рукав, то знімаючи через їх плече склянку з горілкою — для себе, звичайно, — сиділи високі на зріст жінки з густими бровами й руками, круглими, як бруковий камінь. Жебрак, скипаючи з образи, розповідав:

— ...І не дав мені тютюну. «Прийде, каже, твоє повноліття, а тоді, каже, спеціальний червоний корабель... По тебе. Бо твоя доля одружитися з принцом. І тому, чарівникові, каже, вір». А я кажу: «Буди, буди, мовляв, тютюну ж дістати». То він за мною півдороги гнався.

— Хто? Що? Про що говорить? — чути було допитливі голоси жінок.

Рибалки, ледь повертаючи голови, розтлумачували з посмішкою:

— Лонгрен з дочкою здичавіли, а може, і з глузду з'їхали; ось чоловік розповідає. Чаклун був у них, так розуміти треба. Вони чекають — тіточки, глядіть, не прогавте! — заморського принца, та ще під пурпуровими вітрилами!

Через три дні, повертаючись із міської крамниці, Ассоль почувала вперше:

— Гей, шибайгоголо! Ассоль! Подивись лиш сюди! Пурпурові вітрила пливуть!

Дівчинка, здригнувши, мимоволі глянула з-під руки на плесо моря. Потім обернулася у бік вигуків: там, за якихось двадцять кроків від неї, стояв гурт дітей; вони кривлялися, показуючи язики. Зітхнувши, дівчинка побігла додому.

Грей

Якщо Цезар вважав, що краще бути першим на селі, ніж другим у Римі, то Артур Грей міг не заздрити Цезареві щодо його мудрого бажання. Він народився капітаном, хотів бути ним і став ним.

Величезний будинок, в якому народився Грей, був похмурий усередині й величний зовні. До фасаду прилягали квітник і частина парку. Кращі сорти тюльпанів—сріблясто-голубих, фіолетових і чорних з рожевою тінню—вигинались у газоні лініями примхливо кинутих разків намиста. Старі дерева у парку дрімали в розсіяному півсвіті над осокою покрученого струмка. Огорожа замку, бо це був справжній замок, складалася з витих чавунних стовпів, з'єднаних залізним візерунком. Кожен стовп вивершувався пишною чавунною лілеєю; ці чаші, виповнені масла в урочисті дні, палали в нічній темряві великим вогняним строем.

Батько й мати Грея були гордовиті невільники свого становища, багатства й законів того суспільства, щодо якого могли говорити «ми». Частина їх душі, зайнята галереєю предків, майже не гідна уваги, друга частина—уявлюване продовження галереї—починалась маленьким Греєм, приреченим за певним, наперед складеним планом прожити життя і вмерти так, щоб його портрет міг бути повішений на стіні не на шкоду фамільній честі. В цьому плані припустилися невеликої помилки: Артур Грей народився з живою душею, зовсім не схильною продовжувати визначену наперед фамільну лінію.

Ця жвавистість, ця дивна незвичайність хлопчика почала виявлятися на восьмому році його життя; тип рицаря химерних вражень, шукача і чудотворця, тобто людини, яка взяла з незліченної різноманітності ролей життя найбільш небезпечну і зворушливу—роль провидіння, проявлявся в Греї ще тоді, коли, приставивши до стіни стілець, щоб дістати картину, яка зображувала розп'яття, він вийняв цвяхи із закривавлених рук Христа, тобто просто замазав їх голубою фарбою, поцупленою в маляра. В такому вигляді він вважав картину більш стерпною. Зацікавлений своєрідним заняттям, він почав уже замазувати й ноги розп'ятого, та його застукав зненацька батько. Старий зняв хлопчика з стільця за вуха і спитав:

— Нащо ти зіпсував картину?

— Я не зіпсував.

— Це робота знаменитого художника.

— Мені байдуже,— сказав Грей.— Я не можу допустити, щоб при мені стирчали з рук цвяхи і текла кров. Я цього не хочу.

У відповіді сина Ліонель Грей, заховавши під вусами посмішку, впізнав себе й не покарав.

Грей невтомно вивчав замок, роблячи різкі відкриття. Наприклад, на горищі він знайшов сталевий лицарський мотлох, книги, оправлені в залізо і шкіри, зотлілий одяг і зграї голубів. У льоху, де зберігалось вино, він набув цікавих знань щодо лафіту, мадери, хересу. Тут, у темному світлі стрімчастих вікон, здавлених косими трикутниками кам'яних склепінь, стояли маленькі й великі бочки; найбільша, у формі плаского кружала, займала всю поперечну стіну погребу, столітній темний дуб бочки лиснів, як відшліфований. Серед барил стояли в плетенних кошиках череваті пляшки зеленого й синього скла. На камінні і на долівці росли сірі гриби з тонкими ніжками; скрізь — мох, цвіль, вогкість, кислий, задушливий запах. Величезне павутиння золотилося в дальньому кутку, коли надвечір останній промінь сонця знаходив його. В одному місці були закопані дві бочки кращого Аліканте, яке існувало за часів Кромвеля, і винар, показуючи Грею на порожній куток, не пропускав нагоди повторити історію славнозвісної могили, в якій лежав мрець, жвавіший, ніж згряя фокстер'єрів. Починаючи розповідати, не забував оповідач спробувати, чи діє кран великої бочки, і відходив од нього, видно, з полегшеним серцем, бо проти волі сльози занадто міцної радості блищали в його звеселілих очах.

— Ну, ось що,— казав Польдішок Грею, сідаючи на порожній ящик і набиваючи гострий ніс нюхальним тютюном,— бачиш оте місце? Там лежить таке вино, за яке не один п'яниця дав би згоду вирізати собі язика, коли б йому дозволили хильнути невеличку скляночку. В кожній бочці сто літрів речовини, від якої вибухає душа, а тіло перетворюється в нерухоме тісто. Колір цього вина темніший за вишню, і воно не потече з пляшки. Воно густе, як добрі вершки. Воно міститься в бочках чорного дерева, міцного, як залізо. На них подвійні обручі червоної міді. На обручах напис латиною: «Мене вип'є Грей, коли буде в раю». Цей напис тлумачився так широко й по-різному, що твій прадід, високорідний Сімеон Грей, побудував дачу, назвавши її «Рай», і думав таким чином погодити загадкове пророчення з дійсністю шляхом простодушного дотепу. Але що ти думаєш? Він помер, тільки-но почали збивати обручі, від розриву серця,— так хвилювався ласий дідусь. Відтоді до цієї бочки не торкаються. З'явилось переконання, що дорогоцінне вино принесе нещастя. Дійсно, такої загадки не загадав єгипетський сфінкс. Щоправда, він спитав одного мудреця: «Чи з'їм я тебе, як з'їдаю всіх, скажи правду — залишишся живий»,— та й то добре розміркувавши...

— Здається, знову капає з крана,— уривав сам себе Польдішок, непевними кроками прямуючи в куток, де, укріпивши кран, повертався з відкритим, світлим обличчям.— Так. Добре розміркувавши, а головне, не поспішаючи, мудрець міг би сказати сфінксові: «Ходімо, друже, вип'ємо, і ти забудеш про ці дурниці». — «Мене вип'є Грей, коли буде в раю!» — Як зрозуміти? Вип'є, коли помре, чи що? Дивно. Значить, він святий, зна-

чить, він не п'є ні вина, ані звичайної горілки. Припустимо, що «рай» означає щастя. Та коли так поставлене питання, всяке щастя втратить половину своїх блискучих пір'інок, коли щасливець широко питає себе: чи рай воно? Отож-то й штука. Щоб з легким серцем напитися з такої бочки й сміятися, мій хлопчику, добре сміятися, треба однією ногою стояти на землі, другою—на небі. Є ще третє припущення: що колись Грей доп'ється до блаженно-райського стану й сміливо спорожнить бочечку. Але це, хлопчику, було б не здійснення пророкування, а трагічний дебос.

Переконавшись ще раз, що кран великої бочки справний, Польдішок зосереджено й похмуро закінчував:

— Ці бочки привіз у тисяча сімсот дев'яносто третьому році твій предок, Джон Грей, з Ліссабона, на кораблі «Бігль»; за вино було сплачено дві тисячі золотих пістрів. Напис на бочках зробив майстер зброї Веніамін Ельян з Пондішері. Бочки вкопано в ґрунт на шість футів і засипано попелом з виноградної лози. Це вино ніхто не пив, не куштував і не куштуватиме.

— Я вип'ю його,— сказав якимось Грей, тупнувши ногою.

— От хоробрий юнак! — завважив Польдішок. — Ти вип'єш його в раю?

— Авжеж. Ось де рай!.. Він у мене, бачиш? — Грей тихо засміявся, розтуливши свою маленьку руку. Ніжна, але твердий обрис долоня освітілася сонцем, і хлопчик стис пальці в кулак. — Ось він, тут!.. То тут, то знову нема...

Кажучи це, він то розкривав, то стискавав руку і, нарешті, задоволений з свого жарту, вибіг, випередивши Польдішока, темними сходами до коридора нижнього поверху.

Відвідування кухні було суворо заборонене Грею, та, відкривши вже цей надзвичайний світ, що палахкотів полум'ям печей, світ пари, кіптяви, шипіння, клекотіння киплячих рідин, стукоту ножів і смачних запахів, хлопчик старанно відвідував величезне приміщення. В суворій мовчанці, як жерці, рухалися куховари; їхні білі ковпаки на тлі почорнілих стін надавали роботі характеру врочистої відправи; веселі огрядні посудниці біля бочок з водою мили посуд, брязкаючи порцеляною і сріблом; хлопчики, згинаючись під вагою, вносили кошелі, повні риби, устриць, раків і овочів. Там, на довгому столі, лежали райдужні фазани, сірі качки, пістряві кури; там — свиняча туша з коротеньким хвостом і заплющеними, як у немовляти, очима; там — ріпа, капуста, горіхи, сині родзинки, засмаглі персики.

На кухні Грею було трохи боязно: йому здавалося, що тут усім керують темні сили, влада яких є головною пружиною життя в замку; вигуки звучали, як команда і заклинання; рухи працюючих унаслідок довгої навички набули тієї чіткої, скупішої точності, яка здається натхненням. Грей не був ще таким високим, щоб зазирнути в найбільшу каструлю, яка вирувала, наче Везувій, але почував до неї особливу повагу; він з тремтінням дивився, як її повертають дві служниці; на плиту вихлюпувалась тоді димна піна, шипіла, і пара, підіймаючись од плити, хвилями виповнювала кухню. Одного разу рідини вихлюпнулось так багато, що вона ошпарила руку однієї дівчини. Шкіра вмить почервоніла, навіть нігті стали червоні від приливу крові, і Бетсі (так звали служницю), плачучи, натирала маслом

ушкоджені місця. Сльози нестримно котились по її круглomu переляканому обличчю.

Грей завмер. В той час, коли інші жінки клопотались біля Бетсі, він пережив відчуття гострого чужого страждання, якого не міг зазнати сам.

— Чи дуже тобі боляче? — спитав він.

— Спробуй, то визнаєш, — відповіла Бетсі, накриваючи руку фартухом.

Насупивши брови, хлопчик видерся на ослін, набрав довгою ложкою гарячої юшки (сказати до речі, це була юшка з бараниною) і хлюпнув на згин кисті. Враження було не велике, але слабкість від сильного болю примусила його похитнутись. Білий, як борошно, Грей підійшов до Бетсі, заховавши палаючу руку в кишеню штанців.

— Мені здається, що тобі дуже боляче, — сказав він, промовчавши за свою спробу. — Ходімо, Бетсі, до лікаря. Ходімо ж!

Він наполегливо тягнув її за спідницю, а прихильники домашніх засобів тим часом навперебій давали служниці рятівні рецепти. Та дівчина, яку дуже мучив біль, пішла за Греєм. Лікар послабив біль, зробивши перев'язку. Лише після того, як Бетсі пішла, хлопчик показав свою руку.

Цей незначний епізод зробив двадцятирічну Бетсі і десятирічного Грея справжніми друзями. Вона набивала його кишені пиріжками і яблуками, а він розповідав їй казки й інші історії, вичитані в своїх книжках. Одного разу він дізнався, що Бетсі не може вийти заміж за конюха Джіма, бо в них немає грошей, щоб завести господарство. Грей розбив камінними шипцями свою порцелянову копилку і витрусив звідти все, — це становило близько ста фунтів. Вставши рано, коли безприданниця пішла на кухню, він промкнувся до її кімнати і, засунувши подарунок у скриню дівчини, накрив його короткою запискою: «Бетсі, це твоє. Ватажок зграї розбійників Робін Гуд». Переполох, до якого призвела на кухні ця історія, набрав таких розмірів, що Грей мусив признатися в тому, що він учинив підлог. Він не взяв грошей назад і не хотів більше говорити про це.

Його мати була однією з тих натур, яких життя відливає в готівій формі. Вона жила в напівсні забезпеченості, коли виконувалось кожне бажання звичайної душі; тому їй не лишалось нічого робити, як радитись з кравчихами, лікарем і двірцем. Але пристрасна, майже релігійна любов до своєї чудної дитини була, мабуть, єдиним клапаном тих її нахилів, закло-роформованих вихованням і долею, які вже не живуть, а неспокійно блукають, залишаючи волю бездіяльною. Знатна пані скидалася на паву, що висиділа яйце лебедя. Вона хворобливо відчувала прекрасну відособленість сина; смуток, любов і збентеження сповнювали її, коли вона пригортала хлопчика до грудей, її серце говорило інше, ніж язик, що звично відображав умовні форми стосунків і помислів. Так хмарний ефект, хи-мерно побудований сонячним промінням, проникає в симетричну обстановку казенного будинку, позбавляючи її банальних якостей; око бачить і не впізнає приміщення; таємничі відтінки світла, серед убозтва, створюють сліпучу гармонію.

Знатна пані, чие обличчя й постать, здавалося, могли від-

повідати вогняним голосам життя лише крижаним мовчанням, чия тонка краса швидше відштовхувала, ніж приваблювала, бо в ній відчувалось гордове зусилля волі, позбавлене жіночої принадності,— ця Лідіан Грей, залишаючись віч-на-віч з хлопчиком, робилася звичайною мамою, яка говорила люблячим, лагідним тоном ті найсердечніші дурниці, які не можна передавати на папері: їхня сила в почутті, не в самих них. Вона рішуче не могла будь у чому відмовити синові. Вона прощала йому все: перебування на кухні, огиду до навчання, неслухняність і численні примхи.

Коли він не хотів, щоб підстригали дерева, до них не доторкались; коли він просив простити або нагородити когось — зацікавлена особа знала, що так і буде; він міг їздити на будь-якому коні, брати до замку будь-якого собаку; порпатися в бібліотеці, бігати босоніж і їсти, що йому заманеться.

Його батько якийсь час боровся з цим, але поступився — не принципом, а перед бажанням дружини. Він обмежився тим, що відпровадив із замку всіх дітей службовців, побоюючись, що через низьке оточення примхи хлопчика перетворяться на такі нахили, яких важко буде позбутися. Загалом, його цілком поглинали незчисленні фамільні процеси, початок яких зникав у добі появи паперових фабрик, а кінець — у смерті всіх скаржників. Крім того, державні справи, справи маєтків, диктант мемуарів, виїзди парадних полювань, читання газет і складне листування тримали його на деякій душевній віддалі від сім'ї; сина він бачив так рідко, що іноді забував, скільки йому років.

Таким чином, Грей жив у своєму світі. Він бавився сам — звичайно на задніх дворах замку, що мали за давніх часів бойове значення. Ці великі пустирі, з залишками високих ровів, з зарослими мохом кам'яними льохами, були повні бур'яну, кропиви, реп'яху, терну і скромно-барвистих диких квітів. Грей годинами залишався тут, досліджуючи нори кротів, стаючи до бою з бур'яном, підстерігаючи метеликів та будуючи з уламків цегли фортеці, які бомбардував палицями й камінням.

Йому йшов уже дванадцятий рік, коли всі натяки його душі, всі розрізнені риси духу і відтінки таємних поривань з'єдналися в одному сильному моменті і, тим набувши стрункого вияву, стали нестримним бажанням. До цього він немовби знаходив лише окремі частини свого саду — галявину, тіль, квітку, дрімучий і пишний стовбур — у багатьох садах інших, і раптом побачив їх ясно, всі — в чудовій, разуючій відповідності.

Це трапилося в бібліотеці. Її високі двері з тьмяним склом угорі були завжди замкнені, але защіпка замка ледве трималась у гнізді стулок; натиснуті рукою, двері відходили, напружувались і відчинялись. Коли дух дослідження примусив Грея дістатися до бібліотеки, його вразило курне світло, вся сила та особливість якого полягали в барвистому візерункові верхньої частини шибок. Тиша занедбаності стояла тут, як ставкова вода. Темні ряди книжкових шаф де-не-де прилягали до вікон, затуливши їх наполовину; між шафами були проходи, завалені купами книжок. Там — розгорнутий альбом, з якого вислизнули внутрішні аркуші, там — сувої, перев'язані золотим шнуром; стоси книжок, похмурих на вигляд; товсті шари рукописів, насип мініатюрних томиків, що тріщали, як кора, коли їх розгортали; тут — креслення й таблиці, ряди нових видаць, карти;

різноманітність оправ, грубих, ніжних, чорних, строкатих, синіх, сірих, товстих, тонких, шерехатих і гладеньких. Шафи були вщерть набиті книжками. Вони здавалися стінами, що вмістили життя в самій товщі своїй. Скло шаф відбивало інші шафи, вкриті безбарвними блискучими плямами. Величезний глобус, вправлений у мідний сферичний хрест екватора й меридіана, стояв на круглому столі.

Обернувшись до виходу, Грей побачив над дверима величезну картину, яка відразу змістом своїм виповнювала важке заціпеніння бібліотеки. На картині був зображений корабель, що здіймався на гребінь морського валу. Струмки піни збігали по його схилу. Він був змальований в останню мить зльоту. Корабель ішов просто на глядача. Бугшприт високо піднявся і заступив основу щогл. Гребінь валу, розітнутий корабельним кілем, нагадував крила величезного птаха. Піна летіла в повітря. Вітрила, що невиразно виглядали з-за бакборту й вище бугшприта, сповнені шаленої сили шторму, падали всім громадам назад, щоб, поминувши вал, випростатись, а потім, схилившись над безоднею, мчати судно до нових лавин. Пошматовані хмари низько тріпотіли над океаном. Тьмяне світло приречено боролось з темрявою ночі. Та найкраще за все в цій картині була постать людини, яка стояла на баку, спиною до глядача. Вона відображала все становище, навіть характер моменту. Поза невідомого (він розставив ноги, змахнувши руками) нічого, власне, не промовляла за те, чим він зайнятий, але змушувала припускати надзвичайне напруження його уваги, зверненої до чогось на палубі, якої не видно було глядачеві. Відгорнуті поли його каптана шарпав вітер, біла коса й чорна шпага поривалися в повітря; багатство вбрання виявляло у ньому капітана, танцююча поза — змах валу; без капелюха, він був, очевидно, захоплений небезпечною миттю й кричав — але що? Чи бачив він, як падає за борт людина, чи наказував повернути на інший галс, чи, заглушаючи вітер, гукав боцмана? Не думки, а тіні цих думок вирости в душі Грея, поки він дивився на картину. Раптом здалося йому, що ліворуч підійшов невідомий, невидимий, і став поряд; коли б тільки він повернув голову, химерне відчуття зникло б без сліду. Грей знав це. Та він не погасив уяви, а прислухався. Беззвучний голос вигукнув кілька уривчастих фраз, незрозумілих, як малайська мова; пролунав гул немовби тривалих обвалів; відгук і похмурий вітер виповнили бібліотеку. Усе це Грей чув у самому собі. Він оглядівся; раптово постала тиша розвіяла лунке павутиння фантазії, зв'язок з бурею зник.

Грей кілька разів приходив дивитися цю картину. Вона зробилась для нього тим потрібним словом у розмові душі з життям, без якого важко зрозуміти себе. В маленькому хлопчику поступово вміщалося величезне море. Він зжився з ним, порпаючись у бібліотеці, вишукуючи і жадібно читаючи ті книжки, за золотими дверима яких відкривалося сине сяйво океану. Там, сіючи за кормою піну, рухались кораблі. Частина їх губила відриля, щогли і, захилинаючись хвилею, поринала в п'ятому безодень, де миготять фосфоричні очі рибин. Другі, схоплені бурями, билися об рифи; гаснуче хвилювання грізно струшувало корпус: обезлюділий корабель з пошматованими снастями переживав довгу агонію, поки новий шторм не розбивав його на

тріски. Треті щасливо вантажились в одному порту і розвантажувались в іншому: екіпаж, сидячи за столом у трактирі, оспівував плавання і з любов'ю пив горілку. Були там ще кораблі-пірати з чорним прапором і страшною командою, що вимахували ножами; кораблі-привиди, які промінились мертвотним світлом синього осяння; військові кораблі з солдатами, гарматами й музикою; кораблі наукових експедицій, що розшукують вулкани, рослини й тварин; кораблі з похмурою таємницею та бунтами; кораблі відкриттів і кораблі пригод.

У цьому світі, природно, підносилась над усіма постать капітана. Він був долею, душею і розумом корабля. Його вдача визначала дозвілля й роботу команди. Саму команду добирав він особисто, і багато в чому вона відповідала його нахилам. Він знав звички й сімейні справи кожного з цих людей. В уявленні підлеглих він володів магічними знаннями, завдяки яким упевнено йшов, скажімо, з Ліссабона до Шанхая неозорими просторами. Він перемагав бурю протидією системи складних зусиль, тамуючи паніку короткими наказами; плавав і зупинявся, де хотів; розпоряджався відплиттям і вантаженням, ремонтом і відпочинком; більшу й розумнішу владу в живій справі, повній безперервного руху, важко було собі уявити. Ця влада замкненістю і повнотою дорівнювала владі Орфея.

Таке уявлення про капітана, такий образ і така справжня дійсність його становища посіли, по праву душевних подій, головне місце в осяйній свідомості Грея. Жоден фах, крім цього, не міг би так успішно сплавити в одне ціле всі скарби життя, зберігши недоторканими найтонший візерунок кожного окремого щастя. Небезпека, ризик, влада природи, світло далекої країни, чудесна невідомість, мерехтливе кохання, що квітне побаченням і розлукою; захоплююче кипіння зустрічей, облич, подій; безмежна різноманітність життя, тим часом як високо в небі— то Південний Хрест, то Віз, і всі материки — в зірких очах, хоча твоя каюта завжди сповнена батьківщиною з її книжками, картинами, листами і сухими квітами, повитими шовковистим локном, у замшевій ладанці на твердих грудях.

Восени, на п'ятнадцятому році життя, Артур Грей потай залишив дім і дістався за золоту браму моря. Незабаром із порту Дубельт вийшла до Марселя шхуна «Ансельм», везучи юнгу з маленькими руками і зовнішністю перевдягненої дівчинки. Цей юнга був Грей, власник елегантного саквояжа, тонких, як рукавички, лакованих чобітків і батистової білизни з гаптованими коронами.

Протягом року, поки «Ансельм» відвідував Францію, Америку й Іспанію, Грей розтринькав частину свого майна — на тістечка, віддаючи цим данину минулому, а решту, для теперішнього і майбутнього,— програв у карти. Він хотів бути «диявольським» моряком. Він задихаючись пив горілку, а купаючись, із завмерлим серцем стрибав у воду, головою вниз, з двосаженої височини. Потроху він розгубив усе, крім головного — своєї дивної летючої душі; він загубив кваліть, став широкий у плечах і кремезний у м'язах, блідість змінив на темну засмагу, вишукану недбалість рухів віддав за впевнену вправність працьовитої руки, а в його вдумливих очах відбився блиск, як у людини, що дивиться на вогонь. І його мова, втративши нерівномірну, гордовито-сором'язливу плинність, стала короткою

і точною, як удар чайки у струмись за тремтливим сріблом риби.

Капітан «Ансельма» був добра людина, але водночас суворий моряк, що взяв хлопчика заради якоїсь зловтіхи. В одчайдушному бажанні Грея він убачав тільки ексцентричну примху і наперед тріумфував, уявляючи, як місяців за два Грей скаже йому, уникаючи дивитись в очі: «Капітане Гоп, я обдер лікті, лазячи по снастях; у мене болять боки й спина, пальці не розгинаються, голова тріщить, а ноги дрижать. Усі ці мокрі канати в два пуди на зведених угору руках; усі ці леєри, ванти, брашпиль, троси, стеньги й салінги створені на муку моему тендітному тілу. Я хочу до мами». Вислухавши подумки таку заяву, капітан Гоп виголосив, теж подумки, таку промову: «Ідіть, куди хочете, мое пташеня. Якщо до ваших чутливих крилець пристала смола, ви можете змити її удома — одеколоном «Розаміоза». Цей вигаданий Гопом одеколон найбільше тишив капітана, і, закінчивши уявлену відповідь, він уголос повторював: «Так. Ідіть до «Рози-міози».

Тим часом повчальний діалог спадав на думку капітанові дедалі менше, бо Грей ішов до мети, зціпивши зуби, з поблідлим обличчям. Він зносив неспокійну працю з рішучим напруженням волі, почувавши, що йому стає раз у раз легше в міру того, як суворий корабель посідав в його організм, а звичка змінювала невміння. Траплялося, що зашморгом якірного ланцюга його збивало з ніг і вдаряло об палубу, що притриманий біля кнехта канат виривався з рук, здираючи з долонь шкіру, що вітер шмагав його по обличчю мокрим кінцем вітрила з ушитим в нього залізним кільцем і, одно слово, вся робота була мукою, яка вимагала пильної уваги, але хоч як важко дихав він, ледве розгинаючи спину, усмішка презирства не покидала його обличчя.

Він мовчки терпів насмішки, знущання і неминучу лайку доти, поки не став у новій сфері «своїм», але від цього часу незмінно відповідав боксом на будь-яку образу.

Одного разу капітан Гоп, побачивши, як він вправно в'яже на рею вітрило, сказав собі: «Перемога на твоєму боці, шельмо». Коли Грей зліз на палубу, Гоп викликав його до каюти і, розгорнувши книжку, сказав:

— Слухай уважно. Покинь курити! Починається обробка щеняти під капітана.

І він почав читати, вірніше, промовляти й кричати, по книзі древні слова моря. Це був перший урок Грея. Протягом року він познайомився з навігацією, практикою, кораблебудуванням, морським правом, лоцією та бухгалтерією. Капітан Гоп подавав йому руку й говорив: «Ми».

У Ванкувері Грея впіймав лист матері, повний сліз і страху. Він відповів: «Я знаю. Але коли б ти бачила, як я; подивись моїми очима. Коли б ти чула, як я: притули до вуха мушлю: в ній шум вічної хвилі; коли б ти любила, як я — все, в твоєму листі я знайшов би, крім любові й людини, — усмішку». І він плавав далі, поки «Ансельм» не прибув з вантажем у Дубельт, звідки, користуючись зупинкою, двадцятирічний Грей вирушив відвідати замок.

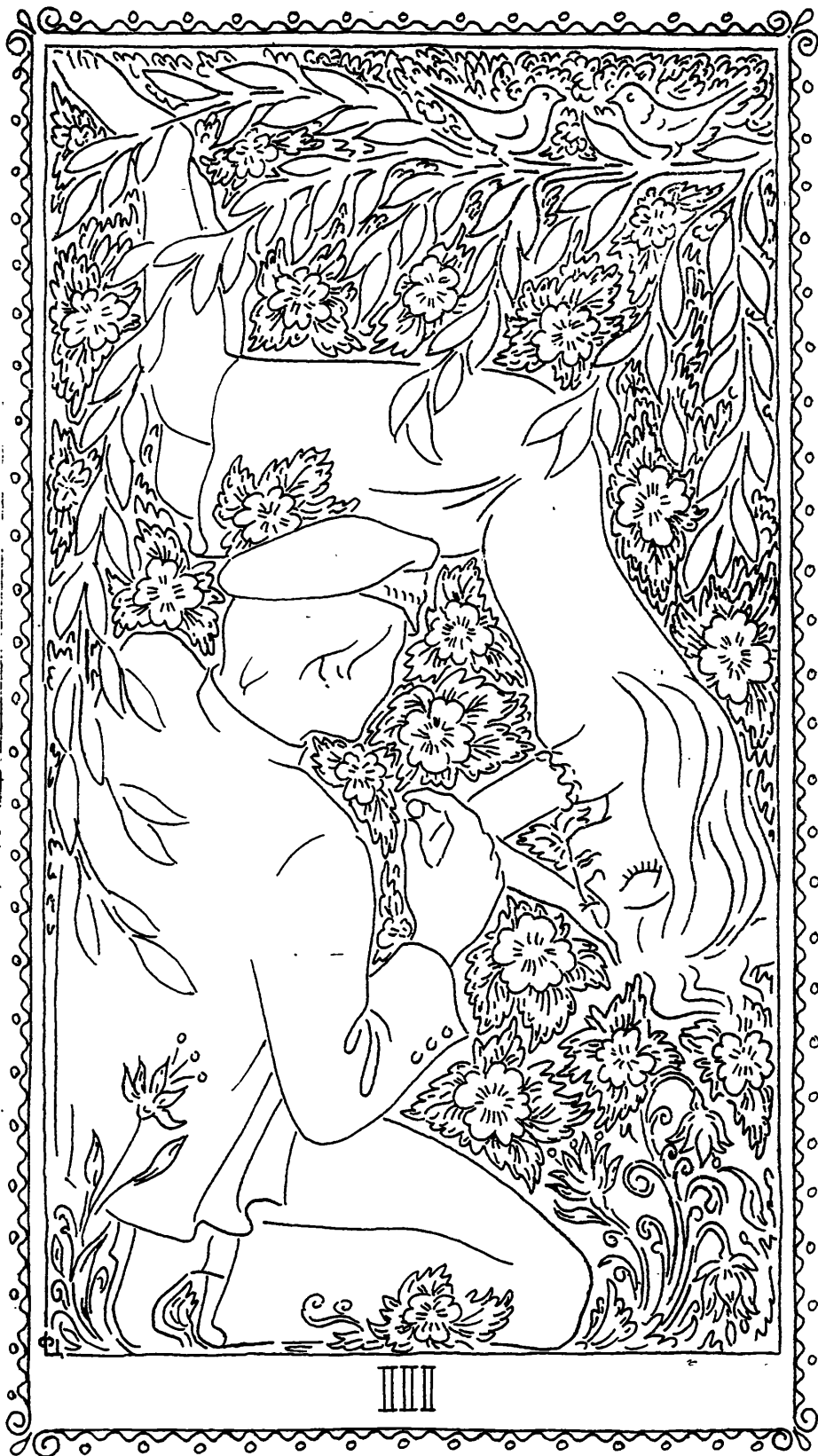
Усе було таке ж саме довкола: так само непорушно в подробицях і в загальному враженні, як п'ять років тому, тільки ряс-

нішим стало листя молодих берестів; його мереживо на фасаді будинку зсунулось і розрослося.

Слуги, що позбігались до нього, зраділи, стрепенулись і замерли в тій самій шанобі, з якою нібито тільки вчора зустрічали цього Грея. Йому сказали, де мати; він пройшов до високого помешкання і, стиха прочинивши двері, нечутно спинився, дивлячись на посивілу жінку в чорній сукні. Вона стояла перед розп'яттям; її пристрасний шепіт був гучний, як повне биття серця. «За тих, що плавають, мандрують, хворіють, страждають і перебувають у полоні»,— чув, коротко дихаючи, Грей. Далі було проказано: «і хлопчикові моєму...» Тоді він сказав: «Я...» Та більше нічого не міг вимовити. Мати обернулась. Вона схудла; в гордовитості її тонкого обличчя промінився новий вираз, схожий на повернену юність. Вона рвучко підійшла до сина; короткий, грудний сміх, стриманий вигук і сльози на очах — от і все. Але в цю хвилину вона жила — сильніше і краще, ніж за все життя. «Я відразу впізнала тебе; о мій любий, мій маленький!» І Грей справді перестав бути дорослим. Він вислухав про смерть батька, потім розповів про себе. Вона уважно слухала, без дорікань і заперечень, але в думках — у всьому, що він стверджував як істину свого життя,— бачила тільки іграшки, якими бавиться її хлопчик. Такими іграшками були материки, океани й кораблі.

Грей перебув у замку сім днів; на восьмий день, узявши значну суму грошей, він повернувся в Дубельт і сказав капітанові Гопу: «Дякую. Ви були добрим товаришем. Ну, прощай, старший товаришу». Тут він закріпив справжнє значення цього слова страшним, як лещата, потиском руки. «Тепер я плаватиму окремо, на власному кораблі». Гоп спалахнув, плюнувши, видер руку й пішов геть, але Грей, наздогнавши, обняв його. І вони сіли в готелі, всі гуртом, двадцять чотири чоловіка з командою, і пили, й кричали, й співали, й випили й з'їли все, що було на буфеті та в кухні.

Минуло ще небагато часу, і в порту Дубельт вечірня зірка засяяла над чорною лінією нової шогли. То був «Секрет», якого купив Грей; трищогловий галіот в двісті шістдесят тонн. Отак, капітаном і власником корабля, Артур Грей плавав ще чотири роки, поки доля привела його в Лісс. Але він уже назавжди запам'ятав той короткий грудний сміх, повний сердечної музики, яким зустріли його вдома, і разів зо два щороку відвідував замок, лишаючи жінці з срібними косами нетверду впевненість у тому, що такий великий хлопчик, мабуть, впрається зі своїми іграшками.

III

Світанок

Струмінь піни, який відкидала корма корабля Грея «Секрет», пройшов через океан білою рисою і згас у сьйві вічних вогнів Лісса. Корабель став на рейді недалеко від маяка. Десять днів «Секрет» вивантажував чесучу, каву і чай, одинадцятий день команда була на березі, у відпочинку і винних парах; на дванадцятий день Греї глухо затужив, без будь-якої причини, не розуміючи туги.

Ще вранці, шойно прокинувшись, він уже відчув, що цей день почався в чорному промінні. Він похмуро вдягнувся, неохоче поснідав, забув прочитати газету й довго курич, поринувши у невимовний світ безцільного напруження; серед невиразно виникаючих слів шумували невизнані бажання, взаємно знищуючи себе однаковим зусиллям. Тоді він узявся до роботи.

Разом з боцманом Греї оглянув корабель, наказав підтягти ванти, послабити штуртрос, почистити клюзи, змінити клівер, просмолити палубу, вичистити компас, відкрити, провітрити і підмести трюм. Але й діло не розважило Грея. Сповнений тривожної уваги до цілоденної туги, він прожив день роздратовано й сумно: його нібито покликав хтось, але він забув, хто й куди.

Надвечір він засів у каюті, взяв книжку і довго заперечував авторові, роблячи на полях позначки парадоксального характеру. Якийсь час його розважала ця гра, ця розмова з владущим мерцем. Потім, узявши люльку, він потонув у синьому димі, живучи серед примарних арабесок, що виникали в його хистких шарах.

Тютюн страшенно могутній; як масло, вилите в нуртуючі хвилі, вгамовує їх шаленство, так і тутюн: пом'якшивши роздратування почуттів, він зводить їх на кілька тонів нижче; вони звучать плавніше й музикальніше. Тому туга Грея, втративши, нарешті, після трьох викурених люльок, наступальне значення, обернулась на задумливу неухажність. Такий стан тривав ще близько години; коли зник душевний туман, Греї отямився і вийшов на палубу. Була глупа ніч; за сюртом у сні чорної води дрімали зірки і вогні ліхтарів на щоглах. Тепле, мов шока, повітря пахло морем. Греї, звівши голову, примружився на золотий вуглик зірки; миттю, через фантастичність миль, проникла в його зіниці вогняна голка далекої планети. Глухий шум вечірнього міста сягав його слуху з глибини затоки; інколи з вітром, по чуткій воді, влітала берегова фраза, промовлена ніби на палубі; виразно пролунавши, вона гасла в рипінні

снастей; на баку спалахнув сірник, освітивши пальці, круглі очі й вуса. Грей свиснув; вогник люльки зрушив з місця і поплив до нього; потім капітан побачив у темряві руки та обличчя вахтового.

— Скажи Летіці,— промовив Грей,— що він поїде зі мною. Нехай візьме вудки.

Він зійшов у шлюп, де чекав хвилин десять Летіку; меткий, шахраюватий хлопець, грюкнувши об борт веслами, подав їх Грею; потім спустився сам, налагодив кочети і засунув клунок з харчами в корму шлюпа. Грей сів до стерна.

— Куди накажете плисти, капітане? — спитав Летіка, обертаючи човен правим веслом.

Капітан мовчав. Матрос знав, що в цю мовчанку не можна вставляти слів, і тому, замовкнувши сам, почав швидко веслувати.

Грей узяв напрям у відкрите море, потім почав триматись лівого берега. Йому було байдуже, куди плисти. Стерно глухо джеркотіло; дзвякали й хлюпали весла; решта все було морем і тишею.

Протягом дня людина віддає свою увагу такій силі думок, вражень і слів, що з усього цього можна було б скласти не одну грубу книгу. Лице дня набуває певного виразу, але Грей сьогодні даремно вдивлявся в це обличчя. В його невизначних рисах світилось одне з тих почуттів, яких багато, але яким не дано імені. Хоч як би їх називали, вони залишаться назавжди поза словами і навіть поняттями, подібні діянно пахощів. Під владою такого почуття був тепер Грей: він міг, щоправда, сказати: «Я жду, я бачу, я незабаром узнаю...» — але навіть ці слова являли собою не більше, ніж окремі креслення порівняно до архітектурного задуму. В цих віяннях була ще сила світлого збудження.

Там, де вони пливли, ліворуч хвилястим згущенням п'тьми вимальовувався берег. Над червоним склом вікон мерехтіли іскри димарів; це була Каперна. Грей чув сварку і гавкіт. Вогні села нагадували дверцята грубки, що прогоріли дірочками, кризь які видно палаюче вугілля. Праворуч був океан, він відчувався виразно, як людина, що спить поряд. Поминувши Каперну, Грей повернув до берега. Тут тихо плескотіли хвилі, засвітивши ліхтар, він побачив ями під кручею і її верхні, звислі виступи; це місце йому сподобалось.

— Тут будемо ловити рибу,— сказав Грей, лясаючи весляра по плечу.

Матрос невиразно гмукнув. «Вперше плаваю з таким капітаном,— промимрив він.— Капітан вправний, але не схожий. Капітан із заковикою. А проте люблю його».

Застромивши весло в мул, він прив'язав до нього човен, і обидва подались угору, видряпуючись по каменях, що скочувались з-під колін і ліктів. Від кручі починалась гушавина. Пролунав стукіт сокири, що обрубувала сухий стовбур; зваливши дерево, Летіка розпалив багаття на кручі. Зарухались тіні і віддзеркалене водою полум'я; морок відступив, і в ньому висвітились трава й гілля; над багаттям, перевите димом, виблискуючи, тремтіло повітря.

Грей сів біля багаття.

— Ану ж,— сказав він, подаючи пляшку,— випий, друже

Летіко, за здоров'я всіх непитущих. До речі, ти взяв не хінну, а імбирну.

— Даруйте, капітане,— відповів матрос, віддихуючись.— Дозвольте закустити оцим...— Він одгриз одразу половину курчати і, вийнявши з рота крильце, вів далі:— Я знаю, що ви полюбляєте хінну. Тільки було темно, а я поспішав. Імбир, розумієте, розлючує людину. Коли мені треба битися, я п'ю імбирну.

Поки капітан їв і пив, матрос скоса позирав на нього, потім, не втримавшись, сказав:

— Чи правда, капітане, що кажуть, нібито ви родом із знатної сім'ї?

— Це не цікаво, Летіко. Бери вудку й лови, якщо хочеш.

— А ви?

— Я? Не знаю... Може... Але... потім.

Летіка розкрутив вудку, примовляючи віршами,— а в цьому він був майстер, на велику втіху команди.

— Із шнура та ще з палички я зробив предовгу різку, приладнав гачок до неї і протягло свиснув.— Потім він полоскотав пальцем черв'яків у бляшанці.— Цей черв'як у землі копався і життю цьому радів; на гачок тепер попався і потрапив до сомів.— Нарешті він пішов, співаючи:— Гарна ніч, горілка ллється, стережіться, осетри, плачте, бідні оселедці,— вудить Летіка згори!

Грей ліг біля багаття, дивлячись на віддзеркалення вогню у воді. Він думав, але без участі волі; в цьому стані думка, неважно вдержуючи навколишнє, невиразно бачить його; вона мчить, наче кінь в тісному натовпі, топче, розштовхує і спинає: порожнеча, розгубленість і затримка навпереміну супроводять її. Вона блукає в душі речей; від яскравого хвилювання поспішає до таємних натяків; кружляє по землі і небу, життєво розмовляє з уявленими особами, гасить і прикрашає спогади. В хмарному русі цьому все живе і рельєфне і все безладне, як марення. І часто усміхається, відпочиваючи, свідомість, спостерігаючи, наприклад, як у міркуваннях про долю раптом приходить гостем образ, цілком непідхожий: яка-небудь лозинка, зламана два роки тому. Так думав біля багаття Грей, але був «десь» — не тут.

Лікоть, на який він спирався, підтримуючи рукою голову, змокрів і затерп. Блідо промінилися зірки; морок підсилювся напруженням, яке передує світанку. Капітан почав засинати, але не помітив цього. Йому закортіло випити, і він простягнув руку до клумака, розв'язуючи його вже уві сні. Потім йому перестало снитись; дальші дві години були для Грея не довші за ті секунди, протягом яких він схилився головою на руки. За цей час Летіка з'являвся біля багаття двічі, курих і заглядав заради цікавості в рот пійманій риби — що там? Але там, звісно, нічого не було.

Прокинувшись, Грей на мить забув, як потрапив у ці місця. Здивовано бачив він щасливе сяйво ранку, кручу серед яскравого гілля і палаючу синю далину; над обрієм, але водночас і над його ногами, звисало листа лщини. Під кручею — здавалося, ніби під самою спиною Грея, — шипів тихий прибій. Мигнувши з листка, краплина роси розтеклася по сонному обличчю холодним хлюпком. Він підвівся. Повсюди тріумфувало світло. Холодні

головешки багаття чіплялись за життя тонкою цівкою диму. Його запах надавав задоволенню дихати серед лісової зелені дикої принадності.

Летіки не було; він захопився; він, спітнівши, вудив з завзяттям азартного гравця. Грей вийшов із гущавини в чагарник, розкиданий на схилі горба. Парувала й горіла трава; вологі квіти мали вигляд дітей, силоміць умитих холодною водою. Зелений світ дихав безліччю малюсіньких ротів, заважаючи Греєві йти серед своєї тріумфуючої тісняви. Капітан вибрався на відкрите місце, заросле пістрявою травою, і побачив тут сонну молоду дівчину.

Він тихо відхилив рукою гілку і спинився з почуттям небезпечної знахідки. Не далі як за п'ять кроків від нього, згорнувшись, підібгавши одну ніжку і випроставши другу, лежала головою на затишно підкладених руках стомлена Ассоль. Коси її зсунулись у безладді, біля шиї розстібнувся гудзик, відкривши білу ямку; спідниця розкинулась і оголила коліна; вії спали на щоці, в затінку ніжної, опуклої скроні, напівзакритої темним пасмом; мізинець правої руки, що була під головою, пригинався до потилиці. Грей присів навпочіпки, заглядаючи дівчині в обличчя знизу й гадки не маючи, що він скидається на Фавна з картини Арнольда Бекліна.

Можливо, за інших обставин цю дівчину помітив би він тільки очима, але тут він інакше побачив її. Усе зрушилося, усе усміхнулося в ньому. Природно, він не знав ані її, ані її імені, ані, тим більш, чому вона заснула на березі; він був з цього дуже вдоволений. Він любив картини без пояснень і підписів. Враження від такої картини незрівнянно сильніше; її зміст, не зв'язаний словами, стає безмежним, стверджуючи всі здогади і думки.

Тінь від листя підступила ближче до стовбурів, а Грей і досі сидів у тій самій малозручній позі. Все спало на дівчині: спали темні коси, спала сукня і складки сукні, навіть трава поблизу її тіла, здавалось, задрімала заради співчуття. Коли враження стало повним, Грей увійшов у його теплу хвилю і поплив з нею. Давно вже Летіка гукав: «Капітане, де ви?» — та капітан не чув його.

Коли він, нарешті, підвівся, нахил до надзвичайного захопив його зненацька з рішучістю і натхненням роздратованої жінки. Замислено поступаючись їй, він зняв з пальця старовинний коштовний перстень, не без підстав міркуючи, що, може, цим підказує життю щось істотне, подібне до орфографії. Він обережно опустив перстень на малий мізинець, що білів з-під кіс. Мізинець нетерпляче ворухнувся й поник.

Глянувши ще раз на це відпочиваюче обличчя, Грей обернувся і побачив у кущах високо зведені брови матроса. Летіка, роззявивши рота, зорив на Грея з таким подивом, з яким, певне, дивився Іона на пашу свого вмєбльованого кита.

— А, це ти, Летіко? — сказав Грей. — Подивись на неї. Що, гарна?

— Чудове художнє полотно! — пошепки закричав матрос, що полюбляв книжні вирази. — В розумінні обставин є щось привабливе. Я впіймав чотири мурени і ще якусь товсту, як міхур.

— Тихше, Летіко. Ходімо звідси.

Вони відійшли в кущі. Їм слід було б тепер повернути до

човна, але Грей зволікав, розглядаючи далину низького берега, де над зеленню й піском струмив дим коминів Каперни. В цьому диму він знову побачив дівчину.

Тоді він рішуче повернув, спускаючись уздовж схилу; матрос, не питаючи, що трапилось, ішов позаду; він відчував, що знову запала обов'язкова мовчанка. Вже біля перших будівель Грей раптом сказав:

— Чи не визначиш ти, Летіко, твоїм досвідченим оком, де тут трактир?

— Мабуть, отой чорний дах,— зміркував Летіка,— а проте, може, й не він.

— Що ж у цьому даху прикметного?

— Сам не знаю, капітане. Нічого більше, як голос серця.

Вони підійшли до будинку; то був справді трактир Меннерса. У відчиненому вікні, на столі, було видно пляшку; біля неї чиясь брудна рука доїла напівсивий вус.

Хоч година була рання, в загальному залі трактирчика розташувалися троє відвідувачів. Біля вікна сидів вугляр, власник п'яних вусів, що їх ми вже бачили; між буфетом і внутрішніми дверима залу, біля пряжені й пива, знайшли собі місце двоє рибалок. Меннерс, довготелесий молодий хлопець, з нудним обличчям у ластовинні і тим особливим виразом хитрої спритності в підсліпуватих очах, який властивий гендлярям взагалі, витирав за шинквасом посуд. На брудній підлозі лежав сонячний відбиток віконної лутки.

Щойно Грей ступив у смугу димного світла, як Меннерс, шанобливо вклоняючись, вийшов з-за свого захистку. Він одразу вгадав у Греєві справжнього капітана — категорія гостей, яких він бачив рідко. Грей спитав рому. Застеливши стіл пожовклою в людській суєті скатеркою, Меннерс приніс пляшку, лизнувши спершу язиком ріжок етикетки, що була відклеїлась. Потім він вернувся за прилавок, позираючи уважно та на Грея, то на тарілку, з якої спершу віддирав нігтем щось присохле:

В той час, коли Летіка, взявши склянку обома руками, скромно шептався з нею, поглядаючи у вікно, Грей гукнув Меннерса. Хін самовдоволено сів на краєчок стільця, потішений цим звертанням і потішений саме тому, що це було зроблено простісіньким кивком Греєвого пальця.

— Ви, звісно, знаєте тут усіх людей,— спокійно мовив Грей.— Мене цікавить ім'я молодій дівчини в косинці, в сукні з рожевими квіточками, темно-русої і невисокої, віком від сімнадцяти до двадцяти років. Я зустрів її недалеко звідси. Як її ім'я?

Він сказав це з твердою простотою сили, яка не дозволяє уникнути заданого тону. Хін Меннерс внутрішньо засовався і навіть посміхнувся трохи, але зовні підкорився характерові звертання. А втім, перш ніж відповісти, він помовчав — лише заради безплідного бажання догадатись, у чому справа.

— Гм! — сказав він, підводячи очі до стелі. — Це, певне, «Корабельна Ассоль»; ніхто інший. Вона недоумкувата.

— Справді? — байдуже спитав Грей, відпиваючи чималий ковток. — Як же це сталося?

— Коли так, то звольте послухати.

І Хін розповів Грею про те, як сім років тому дівчинка розмовляла на березі моря із збирачем пісень. Зрозуміло, ця

історія, відтоді як жебрак ствердив її буття в тому ж трактирі, набула обрисів грубої і заяложеної плітки, але суть лишилась непорушною.

— Відтоді так її і звать, — сказав Меннерс, — звать її «Ассоль Корабельна».

Грей машинально глянув на Летіку, який і досі був скромним і тихим, потім його очі звернулись до курного шляху, що проходив повз трактир, і він відчув ніби удар — удар водночас у серце й голову. На шляху, обличчям до Грея, йшла та сама Корабельна Ассоль, до якої Меннерс допіру поставився клінічно. Дивні риси її обличчя, що нагадували таємницю незабутньо хвилюючих, хоча простих слів, постали тепер перед ним у світлі її погляду. Матрос і Меннерс сиділи до вікна спиною, але щоб вони випадково не обернулись, Грей мав мужність відвести погляд на руді очі Хіна. Після того, коли він побачив очі Ассоль, розвіялась уся задубілість Меннерсового оповідання. Тим часом, нічого не помічаючи, Хін вів далі:

— Ще можу повідомити вас, що її батько — справжній мерзотник. Він утопив мого татуса, ніби кицьку якусь, прости господи. Він...

Його обірвало несподіване дике ревіння позаду. Страшноводячи очима, вугляр, скинувши хмільне заціпеніння, раптом гаркнув співом і так люто, що всі здригнулися:

Корзиннику, послухай,
Лути з нас за корзини!..

— Знову ти надудлився, вельбот проклятий! — вигукнув Меннерс. — Іди геть звідси!

...Та бійся тільки потрапляти
У наші палестини!.. —

завив вугляр і, начебто нічого не трапилось, утопив вуса в склянці...

Хін Меннерс обурено знизав плечима.

— Паскуда, а не людина, — сказав він з моторошною гідністю скнари. — Щоразу така історія.

— Більш ви нічого не можете розповісти? — спитав Грей.

— Хто — я? Я ж вам кажу, що батько — мерзотник. Через нього я, ваша милість, осиротів та ще дитиною мусив самостійно підтримувати тлінний прожиток...

— Ти брешеш! — несподівано сказав вугляр. — Ти брешеш так підло й неприродно, що я протверезився:

Хін не встиг розкрити рота, як вугляр звернувся до Грея:

— Він бреше. Його батько теж брехав; брехала й мати. Така порода. Можете бути спокійні, що вона така ж здорова, як ми з вами. Я з нею розмовляв. Вона сиділа на моєму возі вісімдесят чотири рази чи трохи менше. Коли дівчина йде пішки з міста, а я продав своє вугілля, я вже неодмінно посаджу дівчину. Нехай вона сидить. Я кажу, що в неї добра голова. Це одразу видно. З тобою, Хіне Меннерсе, вона зрозуміло, не скаже й двох слів. Але я, добродію, у вільному вугільному ділі зневажаю пересуди й поголоски. Вона говорить, як доросла, але химерна її розмова. Прислухаєшся — начебто все те ж самісінь-

ке, що ми з вами сказали б, а в неї те саме, та не зовсім так. От, наприклад, яқось зайшла мова про її ремесло. «Я тобі ось що скажу, — говорить вона і тримається за мое плече, як муха за дзвіницю, — моя робота не нудна, тільки завжди хочеться придумати щось особливе. Я, — каже, — так хочу приловчитись, щоб у мене на дощі сам плавав човен, а веслярі веслували б по-справжньому; потім вони пристають до берега, віддають причал і чин чином, наче живі, сядуть на березі закусувати». Я, бачте, зареготав, мені, отже, смішно стало. Я кажу: «Ну, Ассоль, це, бач, така твоя справа, і думки тому в тебе такі, а докола подивись: усі в роботі, як у бійці». — «Ні, — каже вона, — я знаю, що знаю. Коли рибалка рибалить, він думає, що ввіймає велику рибину, якої ніхто не ловив». — «Ну, а я?» — «А ти? — сміється вона. — Ти, мабуть, коли насипаєш вугілля в кошика, то думаєш, що він розквітне». Он яке слово вона сказала! І надало ж мені ту хвилину, признаюсь, подивитись на порожнього кошика, і так мені ввійшло в очі, немовби з лози попоззли бруньки; лопнули ці бруньки, бризнуло по кошикові листям і зникло. Я трішки протверезився навіть! А Хін Меннерс бреше, аж слухати сором, я його знаю!

Вважаючи, що розмова обернулась на явну образу, Меннерс пронизав вугляра поглядом і зник за шинквасом, звідки гірко спитав:

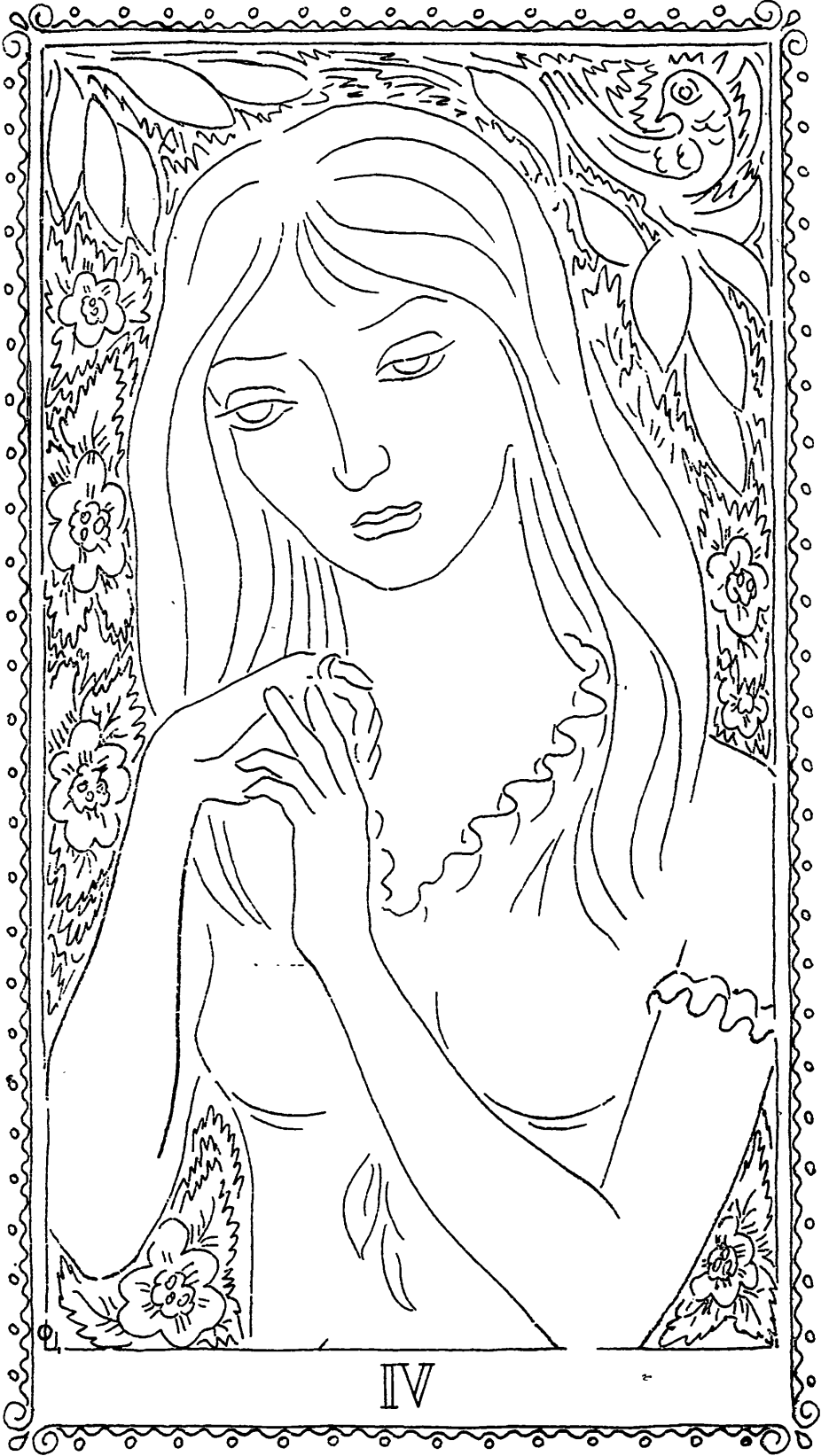
— Накажете подати що-небудь?

— Ні, — сказав Грей, дістаючи гроші, — ми встаємо й йдемо звідси. Летіко, ти зостанешся тут, повернешся надвечір і мовчатимеш. Довідавшись про все, що зможеш, перекажеш мені. Ти зрозумів?

— Люб'язний капітане, — сказав Летіка з деякою фамільярністю, спричиною ромом, — не зрозуміти цього може тільки глухий.

— Чудово. Запам'ятай також, що в жодному випадку, який тобі трапиться, не можна ні говорити про мене, ні згадувати навіть мое ім'я. Бувай!

Грей вийшов. Відтоді його не залишало вже почуття дивовижних відкриттів, подібне до іскри в пороховій ступці Бертольда, — одного з тих душевних обвалів, з-під яких вихоплюється, виблискуючи, вогонь. Дух негайної дії опанував його. Він отямився і зібрав думки, тільки коли сів у човен. Сміючись, він підставив руку, долонею догори, палаючому сонцю, як зробив це одного разу хлопчиком у винному погребі, потім відплив і захопився швидко веслувати у напрямку гавані.

Напередодні

Напередодні того дня й через сім років, відколи Егль, збирач пісень, розповів дівчинці на березі моря казку про корабель з пурпуровими вітрилами, Ассоль, після одних із своїх шотижневих відвідин крамниці іграшок, повернулась додому схвилювана, з засмученим обличчям. Свій крам вона принесла назад. Вона була така зажурена, що відразу не могла говорити, і лише тоді, коли по стривоженому обличчю Лонгрена побачила, що той чекає чогось, значно гіршого за дійсність, почала розповідати, водячи пальцем по шибці вікна, біля якого стала, неухважно дивлячись на море.

Хазяїн крамниці іграшок почав цього разу з того, що розгорнув рахункову книжку й показав їй, скільки вони йому винні. Вона здригнулась, побачивши велику тризначну цифру. «От скільки ви забрали з грудня, — сказав крамар, — а тепер подивимось, на скільки продано». І він тицьнув пальцем в іншу цифру, вже з двох знаків. «Болісно й гірко дивитись. Я бачила по його обличчю, що він грубий і сердитий. Я охоче втекла б, але, слово честі, сили забракло з сорому. І він почав говорити: «Мені, люба моя, це більше не вигідно. Тепер у моді закордонний крам, в усіх крамницях повно його, і цих виробів не беруть». Так він сказав. Він говорив ще багато чого, але я все переплутала й забула. Мабуть, йому стало жаль мене, бо він порадив піти в «Дитячий базар» і «Аладдінову лампу».

Вимовивши найголовніше, дівчина повернула голову, несміливо подивившись на старого. Лонгрен сидів похнюплений, зчепивши пальці рук між колінами, на які обіперся ліктями. Відчуваючи погляд, він звів голову й зітхнув. Подолавши тяжкий настрій, дівчина підбігла до нього, примостилася поруч і, просувавши свою легку руку під шкіряний рукав його куртки, сміючись і заглядаючи знизу батькові в обличчя, повела далі удавано жваво:

— Байдуже, це все байдуже, ти слухай, будь ласка. От я пішла. Ну, приходжу в страшенно величезний магазин: там повнісінько людей. Мене наштотвали; проте я протовпилася і підійшла до чорного чоловіка в окулярах. Що я йому сказала, — нічого не пам'ятаю; наприкінці він усміхнувся, покопирсався в моєму кошику, оглянув дещо, потім знову загорнув, як було, в хустку і віддав назад.

Лонгрен сердито слухав. Він ніби бачив свою сторопілу доньку в багатому натовпі, біля прилавка, закиданого дорогим

красом. Охайний чоловік в окулярах милостиво пояснив їй, що йому доведеться розоритись, якщо почне торгувати немудрими Лонгреновими виробами. Недбало і спритно ставив він перед нею на прилавок складні моделі будинків і залізничних мостів; мініатюрні чітко зроблені автомобілі, електричні комплекти, аероплани й двигуни. Усе це пахло фарбою і школою. З усіх його слів виходило, що діти, граючись, тільки наслідують тепер те, що роблять дорослі.

Ассоль була ще в «Аладдіновій лампі» і в двох інших крамницях, але нічого не досягла.

Закінчивши розповідь, вона подала вечерю; поївши й випивши склянку міцної кави, Лонгрен сказав:

— Якщо нам не щастить, треба шукати. Я, може, знову піду служити — на «Фіцроя» або на «Палермо». Звичайно, вони мають рацію, — замислено провадив він, думаючи про іграшки. — Тепер діти не бавляться, а вчаться. Вони все вчаться, вчаться і ніколи не почнуть жити. Усе це так, а шкода, справді шкода. Чи зумієш ти прожити без мене час одного рейсу? Неможливо залишити тебе саму.

— Я теж могла б служити разом з тобою, скажімо, в буфеті.

— Ні! — Лонгрен припечатав це слово ударом долоні так, що стіл аж здригнувся. — Поки я живий, ти не служитимеш. А втім, є час подумати.

Він похмуро замовк. Ассоль примостилась поруч нього на краєчку ослінчика; він бачив збоку, не повертаючи голови, що вона намагається заспокоїти його, і мало не всміхнувся. Але всміхнутись — означало б сполохати й збентежити дівчину. Вона, стига примовляючи щось, розгладила його сплутаний чуб, поцілувала в вуса і, заткнувши волохаті батькові вуха своїми маленькими тоненькими пальцями, сказала:

— Ну ось, тепер ти не чуєш, що я тебе люблю.

Поки вона чепурила його, Лонгрен сидів, міцно зморщившись, як людина, що боїться дихнути димом, але, почувши її слова, гучно зареготав.

— Ти мила, — просто сказав він і, поплескавши дівчину по щоді, пішов до берега подивитися човна.

Ассоль якийсь час стояла в роздумі посеред кімнати, вагаючись між бажанням піддатись тихому смуткові і необхідністю хатніх турбот; потім, перемивши посуд, оглянула у шафі рештки харчів. Вона не зважувала й не міряла, але бачила, що борошна не вистачить і до кінця тижня, що в бляшанці з цукром видно денце; обгортки з чаєм і кавою майже порожні; немає олії, і єдине, на чому з деякою прикрістю на виняток, відпочиває око, був лантух картоплі. Потім вона змила підлогу і почала строчити оборку до переробленої з дрантя спідниці, але відразу ж згадавши, що клапті тканини лежать за люстром, підійшла до нього і взяла згорток, потім глянула на своє відображення.

За горіховою рамою, в ясній порожнечі відображеної кімнати стояла тоненька невисока дівчина, вдягнена в дешевий білий муслі з рожевими квіточками. На її плечах лежала сіра шовкова косинка. Напівдитяче, в світлій засмазі обличчя було рухливе і виразне, прекрасні, трохи серйозні як на її літа очі поглядали з боязкою зосередженістю глибоких душ. Її неправильне личко могло зворушити тонкою чистотою обрису; кожен вигин, кожна випуклина цього обличчя, звичайно, знайшли б місце

перед безлічі жіночих облич, але їх сукупність, стиль був цілком оригінальний — оригінально гарний; цим ми обмежимося. Решта не підвладна словам, окрім слова «чарівність».

Відображена дівчина всміхнулась так само несвідомо, як і Ассоль. Усмішка вийшла сумна; помітивши це, вона стурбувалась, начебто дивилась на сторонню. Вона притулилась щокою до скла, заплющила очі й тихо погладила люстро рукою там, де було її відображення. Рій невиразних, лагідних думок промайнув у ній; вона випросталась, засміялась і сіла, взявшись шити.

Поки вона шие, подивимось на неї ближче — всередину. В ній дві дівчини, дві Ассоль, змішані в чудовій, надзвичайній неправильності. Одна була дочка матроса, ремісника, яка майструвала іграшки, друга — живий вірш, з усіма чудесами його співзвуч та образів, з таємницею сусідства слів, у всій взаємності їх тіней і світла, що падають від одного на друге. Вона знала життя в межах її досвіду, але понад загальні явища бачила відбитий зміст іншого порядку. Так, удивляючись в речі, ми помічаємо в них щось не лінійне, але за враженням — напевне людське, і — так само, як людське, — різне. Щось подібне до того, що (коли пощастило) сказали ми цим прикладом, бачила вона ще понад видиме. Без цих тихих завоювань усе просто зрозуміле було чуже для її душі. Вона вміла й любила читати, але й у книзі читала переважно між рядків, як жила. Несвідомо, шляхом свєрідного натхнення, вона робила на кожному кроці силу ефірно-тонких відкриттів невимовних, але важливих, як чистота і тепло. Іноді — і це тривало кілька днів — вона навіть перероджувалась; фізичне протистояння життя провалювалось, як тиша в ударі смичка, і все, що вона бачила, чим жила, що було довкола, ставало мереживом таємниць в образі буденності. Не раз, хвилюючись і ніяковіючи, вона йшла вночі на морський берег, де, діждавшись світанку, цілком серйозно виглядала корабель з Пурпуровими Вітрилами. Ці хвилини були для неї щастям; нам важко так увійти в казку, їй було не менш важко вийти з її влади й чарів.

Іншим часом, міркуючи про все це, вона широко дивувалася сама собі, не вірячи, що вірила; усмішкою пробачаючи море й сумно переходячи до дійсності, тепер, пересуваючи оборку, дівчина пригадувала своє життя. Там було багато нудьги й простоти. Самотність удвох, бувало, безмежно гнітила її, але в ній уже утворилась та складка внутрішньої несміливості, та страдницька зморшка, з якою не внести й не здобути бадьорості. З неї підсміювались, кажучи: «Вона не сповна розуму», «не при собі»; вона звикла до цього болю; дівчині траплялось навіть зазнавати образ, після чого в грудях її нило, наче від удару. Як жінка вона була непопулярна в Каперні, проте чимало було таких, які підозрівали, хоча дико й невиразно, що їй дано більше за інших — тільки іншою мовою. Капернівці дуже любили дебелих, важких жінок з лиснючою шкірою товстих литок і могутніх рук; тут залищались, ляпаючи по спині долонею і штовхаючись, як на базарі. Тип цього почуття нагадував немудру простоту ревіння. Ассоль так само пасувала до цього рішучого середовища, як пасувало б людям вишуканого нервового життя товариство привида — хоч би він мав усю чарівність Ассунти або Аспазії; те, що від кохання, — тут неможливе. Так у рівному гудінні солдатської

сурми чудовий смуток скрипки безсилий вивести суворий полк з дії його прямих ліній. До того, що сказано в цих рядках, дівчина стояла спиною.

Її голова муркотіла пісеньку життя, а тим часом маленькі руки працювали старанно і вправно; відкусуючи нитку, дивилась вона далеко перед собою, але це не заважало їй рівно підгортати рубчик і класти петельний шов з чіткістю швейної машини. Хоч Лонгрен не повертався, вона не турбувалася за батька. Останнім часом він досить часто плавав уночі рибалити чи просто провітритись.

Її не шарпав страх; вона знала, що нічого лихого з ним не скоїться. Щодо цього Ассоль була й досі тією маленькою дівчинкою, яка молилася по-своєму, дружелюбно лепечучи вранці: «Здрастуй, боже!» — а ввечері: «Прощай, боже!»

На її думку, такого близького знайомства з богом було цілком досить для того, щоб він одвернув лихо. Вона розуміла його становище: бог був завжди зайнятий справами мільйонів людей, тому до звичайних буденних тіней життя слід було, на її думку, ставитись з делікатним терпінням гостя, який, заставши дім повний народу, чекає на заклопотаного господаря, знаходячи притулок і живлячись відповідно до обставин.

Закінчивши шити, Ассоль склала роботу на столик у кутку, роздяглась і лягла. Вогонь був погашений. Скоро вона помітила, що спати не хочеться; свідомість була ясна, як у розпалі дня, навіть темрява здавалася штучною; тіло, як і свідомість, відчувалось легким, як удень. Серце вистукувало з швидкістю кишенькового годинника; воно нібито між подушкою і вухом. Ассоль сердилась, крутилася, то скидаючи ковдру, то загортаючись у неї з головою. Нарешті їй пощастило викликати звичне уявлення, яке допомагає заснути: вона подумки кидала каміння в світлу воду, спостерігаючи, як розходяться легесенькі кола. Сон справді ніби чекав на цю подачку; він прийшов, пошептався з Мері, що стояла в головах, і, підкоряючись її усмішці, сказав довкола: «Ш-ш-ш-ш». Ассоль відразу заснула. Їй снився улюблений сон: квітучі дерева, туга, чарівність, пісні й таємничі явища, з яких, прокинувшись, вона пригадувала тільки виблиск синьої води, що підступала від ніг до серця з холодом і захватом. Побачивши все це, вона перебувала ще якийсь час у неможливій країні, потім прокинулась і сіла.

Сну не було, немовби вона не засинала зовсім. Почуття чогось нового, радості і бажання щось зробити зігрівало її. Вона обдивилась тим поглядом, яким оглядають нове помешкання. Пробився світанок — не всією ясністю осяяння, але тим невиразним зусиллям, в якому можна розуміти все довкола. Знизу вікно було чорне; зверху проясніло. Знадвору, майже скраєчку рами, блищала ранкова зірка. Знаючи, що тепер не засне, Ассоль одяглась, відійшла до вікна і, скинувши гак, відчинила раму. За вікном стояла уважна, чітка тиша; вона ніби настала тільки зараз. В синіх присмерках мерехтіли куші, трохи далі спали дерева; віяло задухою і землею.

Тримаючись за раму, дівчина дивилась і усміхалась. Раптом щось схоже на далекий поклик сколихнуло її зсередини і ззовні, і вона ніби прокинулась ще раз від явної дійсності до того, що явніше і безсумнівніше. Від цієї хвилини радісне багатство свідомості не залишало її. Так, розуміючи, слухаємо ми розмови

людей, але, якщо повторити сказане, зрозуміємо ще раз, з іншим, новим значенням. Те саме було й з нею.

Узявши стареньку, але на її голівці завжди юну шовкову косинку, вона затисла її рукою під підборіддям, замкнула двері й випурхнула босоніж на дорогу. Хоч було безлюдно й глухо, але їй здавалося, ніби вона звучить, як оркестр, ніби її можуть почути. Все було любе їй, все тішило її. Теплий порошок лоскотав босі ноги; дихалося ясно й весело. На присмерковому просвітку неба темніли дахи й хмари; дрімали огорожі, шипшина, городи, сади і ніжно видимий шлях. У всьому помітний був інший порядок, ніж удень, — той самий, але в неспостереженій раніш відповідності. Все спало з розплющеними очима, таємно розглядаючи дівчину.

Вона йшла що далі, то швидше, поспішаючи покинути селище. За Каперною розляглися луки; за луками на схилах берегових пагорбів росли ліщина, тополі й каштани. Там, де дорога закінчилася, перейшовши на глуху стежку, біля ніг Ассоль закрутився пухнастий чорний собака з білими грудьми й промовисто напруженими очима. Собака, впізнавши Ассоль, повискуючи і манірно викручуючи тулуб, пішов поряд, мовчки погоджуючись з дівчиною в чомусь незрозумілому, як «я» і «ти». Ассоль, поглядаючи на його промовисті очі, була глибоко впевнена, що собака міг би заговорити, коли б не мав таємничих причин мовчати. Помітивши усмішку супутниці, собака весело зморщився, махнув хвостом і рівно побіг уперед, але раптом байдуже сів, старанно вишкріб лапою вухо, укушене його одвічним ворогом, і побіг назад.

Ассоль добулася у високу лугову траву, що бризкала росую; тримаючи руку долонею вниз над її волоттю, вона йшла, усміхаючись плинному доторку. Заглядаючи в особливі обличчя квітів, у плутанину стеблин, вона знаходила там майже людські натяки — пози, зусилля, рухи й погляди; її не здивувала б тепер процесія польових мишей, бал ховрашків або грубі веселощі їжака, що лякає сплячого гнома своїм хуканням. І справді, їжак, сіріючи, викотився перед нею на стежку. «Хук-хук», — уривчато сказав він спересердя, як візник на перехожого. Ассоль розмовляла з тими, кого розуміла і бачила. «Здоров був», — сказала вона до фіалкового іриса, поточеного черв'яком. «Треба посидіти дома», — це стосувалося до куца, що застряв посеред стежки і тому був пошарпаний одягом людей. Великий жук спинався на дзвіночок, згинаючи рослину і падаючи, але вперто чіпляючись лапками. «Струсни товстого пасажира», — порадила Ассоль. Жук, справді, не втримався і з тріскотом полетів убік. Так, хвилюючись, тремтячи й сяючи, вона підійшла до схилу пагорба, заховавшись у його заростях від лугового простору, але оточена тепер справжніми своїми друзями, які — вона знала це — промовляють басом.

То були великі старі дерева серед жимолості й ліщини. Їх звисле гілля торкалось верхніх листків на кущах. У спокійно обтяжливому великому листі каштанів стояли білі свічки квітів, їхні пахощі змішувалися з духом роси і смоли. Стежка, всяїна виступами слизького коріння, то падала, то спиналася на схил. Ассоль почувала себе як удома; віталася з деревами, як з людьми, тобто — потискуючи їх широке листя. Вона йшла, шепочучи то подумки, то вголос: «Ось ти, ось другий ти; багато ж вас,

братики мої! Я йду, братики, поспішаю, пустіть мене! Я вас упізнаю всіх, усіх пам'ятаю і поважаю». «Братики» велично голубили її, чим могли — листям — і як рідні скрипіли у відповідь. Вона вибралась, вимазавши ноги землею, до кручі над морем і звелася край кручі, задихаючись від швидкої ходи. Глибока, непереможна віра, тріумфуючи, пінилась і вирувала в ній. Вона розкидала її поглядом за обрій, звідки легким шумом берегової хвилі поверталась вона назад, пишаючись чистотою льоту.

Тим часом море, обведене по обрію золотою ниткою, ще спало; лише під кручею, у калюжах берегових ям, здіймалась і спадала вода. Сталевий біля берега колір сонного океану обертався на синій і чорний. За золотою ниткою небо, спалахуючи, сяяло величезним віялом світла; білі хмарини зайнялися блідим рум'янцем. Тонкі божественні барви ясніли в них. На чорній далечі лягла вже тремтлива сніжна білість; піна виблискувала, і багрянний розрив, спалахнувши посеред золотої нитки, кинув по океану, до ніг Ассоль, пурпурові брижі.

Вона сіла, обхопивши коліна руками. Уважно нахилиючись до моря, дивилась вона на обрій великими очима, в яких не лишилось уже нічого дорослого, — очима дитини. Все, чого прагнула вона так довго й палко, діялося там, край світу. Вона бачила в країні далеких безодень підводній горб; від поверхні його струмували вгору виткі рослини; серед їх круглого листя, пронизаного скраю стеблом, сяяли химерні квіти. Горішне листя блищало на поверхні океану; той, хто нічого не знав, як знала Ассоль, бачив лише тріпотіння та блиск.

Із зарості піднявся корабель; він виплив і спинився на самій середині зорі. З цієї далини його було видно ясно, як хмарини. Розкидаючи веселощі, він плыв, як вино, троянда, кров, уста, малиновий оксамит і ясно-червоний вогонь. Корабель ішов прямо до Ассоль. Крила піни тріпотіли під потужним напором його кіля; уже підвівшись, дівчина притисла руки до грудей, як дивна гра світла обернулася на брижі; зійшло сонце, і яскрава повнота ранку зірвала покрови з усього, що ніжилось досі, потягувалось на сонній землі.

Дівчина зітхнула й огляділась. Музика затихла, та Ассоль ще була під владою її дзвінкого хору. Це враження поступово слабшало, потім зробилося спогадом і нарешті просто втомою. Вона лягла на траву, позіхнула й, солодко заплющивши очі, заснула — по-справжньому міцним, як молодий горіх, сном, без турбот і сновидінь.

Її збудила муха, що розгулювала по голій ступні. Роздратовано крутнувши ніжку, Ассоль прокинулась; сидючи, прищиплювала вона розкуйовджені коси, тому Греїв перстень нагадав про себе, але гадаючи, що це стеблинка, яка застряла між пальцями, вона випростала їх; але те, що заважало, не зникло, тож вона нетерпляче піднесла руку до очей і вмить підхопилась із силою водограя, що бризнув зненацька.

На її пальці блищав променистий перстень Грея, як на чужому, — своїм не могла визнати вона в цю мить, не відчувала пальця свого. «Чия це штука? Чий жарт? — вигукнула вона. — Хіба я сплю? Може, знайшла й забула». Схопивши лівою рукою праву, на якій був перстень, зачудовано розглядалась вона, шукаючи очима відповіді в морі і зелених заростях; але ніхто не ворушився, ніхто не причаївся в кущах, і в синьому, далеко осяя-

ному морі не було ніякого знаку, і рум'янець вкрив Ассоль, а голос серця сказав віще «так»: Не було пояснень тому, що сталося, але без слів і думок знаходила вона їх у дивному почутті своєму, і вже близьким став їй перстень. Тремтячи, зірвала вона його з пальця, тримаючи в пригорщі, як воду, розглянула його вона — усією душею, усім серцем, буйною радістю і ясними забобонами юності, — потім, заховавши за ліф, Ассоль сховала обличчя в долонях, з-під яких нестримно поривалась усмішка, і, опустивши голову, поволі пішла дорогою назад.

Так, — випадком, як кажуть люди, що вміють читати й писати, Грей і Ассоль знайшли одне одного вранці літнього дня, сповненого неминучості.

Бойові лаштування

Коли Грей зійшов на палубу «Секрета», він кілька хвилин стояв нерухомо, погладжуючи рукою голову ззаду на чоло, що означало надзвичайне збентеження. Неуважливність — хмарний рух почуттів — відбивалась на його обличчі непритомною посмішкою сновиди. Його помічник, Пантен, саме йшов по шканцях з тарілкою смаженої риби; побачивши Грея, він помітив дивний стан капітана.

— Ви, може, забились? — обережно спитав він. — Де були? Що бачили? А втім, це, звичайно, ваше діло. Маклер пропонує вигідний фрахт — з премією. Та що з вами таке?..

— Дякую,— сказав Грей, зітхнувши, наче скинувши пута.— Мені саме бракувало звуків вашого простого, розумного голосу. Це ніби холодна вода. Пантен, повідомте людей, що сьогодні ми здійсмаємо якір і переходимо в гирло Ліліани, миль за десять звідси. Її течія перетята суцільними мілинами. Пройти в гирло можна лише з моря. Прийдіть за картою. Лоцмана не брати. Тим часом усе... Так, вигідний фрахт мені потрібен, як торішній сніг. Можете передати це маклерові. Я вирушаю в місто, де буду до вечора.

— Що ж сталося?

— Анічогісінько, Пантене. Я хочу, щоб ви взяли до відома моє бажання уникати будь-яких розпитувань. Коли настане момент, я повідомлю вас, у чому річ. Матросам скажіть, що має бути ремонт, що тутешній док зайнятий.

— Гаразд, — безтямно сказав Пантен у спину Грею. — Буде виконано.

Хоч накази капітана були цілком доладні, помічник витріщив очі й занепокоєно помчав з тарілкою до себе в каюту, мимрячи: «Пантене, тебе спантеличили. Чи не хоче він спробувати контрабанди? Чи не виступаємо ми під чорним прапором пірата?» Але тут Пантен заплутався в найбезглуздіших припущеннях. Поки він нервово знищував рибу, Грей зійшов до каюти, узяв гроші і, перетнувши бухту, з'явився в торговельних кварталах Лісса.

Тепер він діяв уже рішуче й спокійно, до дрібниць знаючи все, що має бути на дивному шляху. Кожен порух — думка, дія — гріли його тонкою насолодою мистецької роботи. Його план склався блискавично й виразно. Його уявлення про життя зазнали того останнього швидкого доторку різця, після якого мрамур спокійний в своєму прекрасному сьйві.

Грей відвідав три крамниці, особливо дбаючи про точний

добір, бо подумки бачив уже потрібний колір і відтінок. У двох перших крамницях йому показали шовки базарних кольорів, призначені задовольнити невігадливий гонор; у третій він знайшов зразки складних ефектів. Хазяїн крамниці радісно метушився, викладаючи залежали тканини, але Грей був поважний, наче анатом. Він терпляче розбирав сувої, відкладав, стуляв, розгортав і розглядав проти світла таку силу червоних смуг, що прилавок, завалений ними, здавалося, спалахне. На носок чобота Грея лягла пурпурова хвиля; на його руках та обличчі блищав рожевий відсвіт. Порпаючись у легкому опорі шовку, він розрізняв кольори: червоний, блідий рожевий та рожевий темний; густе шумування вишневих, жовтогарячих та похмуро-рудих тонів; тут були відтінки всіх сил і значень, різні за своєю уявною спорідненістю, подібно до слів: «чарівно» — «прекрасно» — «чудово» — «досконало»; у згортках ховалися натяки, недосяжні для мови зору, та справжній пурпуровий колір довго не потрапляв на очі нашому капітанові; те, що приносить крамар, було гарне, але не викликало ясного й твердого «так». Нарешті один колір привабив обеззброєну увагу покупця; він сів у крісло до вікна, витягнув із шумливого шовку довгий кінець, поклав його на коліна і, розкинувшись, з люлькою в зубах, застиг, споглядаючи.

Цей зовсім чистий, як пурпуровий ранковий струмінь, сповнений шляхетної веселості й царственої величі колір був саме тим гордим кольором, якого шукав Грей. В ньому не було змішаних відтінків вогню, пелюсток маку, гри фіолетових і лілових натяків; не було також ні синяви, ні тіні, нічого, що викликає сумнів. Він шарів, як усмішка, красою духовного відображення. Грей так замислився, що забув про хазяїна, який чекав за його спиною з напруженням мисливського собаки, що зробив стойку. Стомившись чекати, крамар нагадав про себе, з тріском відірвавши клопоть матерії.

— Досить зразків, — сказав Грей, підводячись, — цей шовк я беру.

— Всю штуку? — шанобливо сумніваючись, спитав крамар. Та Грей мовчки дивився йому в лоб, від чого хазяїн крамниці зробився менше шанобливим. — В такому разі, скільки метрів?

Грей кивнув, запрошуючи почекати, і вирахував олівцем на папері потрібну кількість.

— Дві тисячі метрів. — Він з сумнівом оглянув полиці. — Так, не більше як дві тисячі метрів.

— Дві? — сказав хазяїн, гарячково підскакуючи, мов пружинний. — Тисячі? Метрів? Прошу вас сісти, капітане. Чи не бажаєте подивитись, капітане, зразки нових тканин? Як вам завгодно. От сірники, от чудовий тютюн; прошу вас. Дві тисячі... дві тисячі по... — Він сказав ціну, яка мала таке ж відношення до справжньої, як клятва до звичайного «так», але Грей був задоволений, бо не хотів ні в чому торгуватись. — Чудовий, найкращий шовк, — вів далі крамар, — крам незрівнянний, тільки в мене ви знайдете такий.

Коли нарешті вичерпався весь його захват, Грей домовився з ним про доставку, взявши на свій кошт витрати, сплатив за рахунком і пішов. Хазяїн проводжав його, наче китайського короля. Тим часом через вулицю від того місця, де була крамниця, мандрівний музикант, наладнавши віолончель, примусив її ти-

хим смичком говорити смутно й гарно; його товариш, флейтист, осипав спів струмка лопотінням горлового сюрчка; проста пісенька, якою вони сповнили двір, що дрімав у спекоті, досягла вух Грея, і цю ж мить він зрозумів, що слід йому робити далі. Взагалі всі ці дні він був на тій щасливій висоті духовного зору, з якої виразно помічав усі натяжки та підказки дійсності; почувши заглушувані їздою екіпажів звуки, він увійшов у центр найважливіших вражень і думок, викликаних, відповідно до його вдачі, цією музикою, вже почувуючи, чому і як вийде добре те, що він придумав. Поминувши завулок, Грей пройшов у ворота дому, де відбувся музичний виступ. На той час музиканти ладналися; високий флейтист з виглядом затурканої гідності вдячно махав капелюхом тим вікнам, звідки вилітали монети. Віолончель уже повернулась під пахву свого власника; той, витираючи спітнілий лоб, чекав на флейтиста.

— Чи ба, це ж ти, Ціммер! — сказав йому Грей, впізнаючи скрипалю, який щовечора звеселяв своєю прекрасною грою моряків, гостей трактиру «Гроші на бочку». — Як же ти зрадив скрипку?

— Високоповажний капітане, — самовдоволено заперечив Ціммер, — я граю на всьому, що звучить і тріщить. Замолоду я був музичним клоуном. Тепер мене вабить до мистецтва, і я з жалем бачу, що занапастив неабиякий талант. Ось тому я, через пізню жадібність, люблю одразу двох: віолу та скрипку. На віолончелі граю вдень, а на скрипці ввечорами, тобто ніби плачу, ридая над загиблим хистом. Чи не почастиєте винцем, га? Віолончель — моя Кармен, а скрипка...

— Ассоль, — промовив Грей.

Ціммер не дочув.

— Так, — кивнув він, — соло на тарілках або мідних трубочках — інша річ. А втім, що мені?! Нехай викривляються блазні мистецтва — я знаю, що в скрипці та віолончелі завжди відпочивають феї.

— А що криється в моєму «тур-люр-лю»? — спитав, підійшовши, флейтист, високий на зріст хлопець з баранячими блакитними очима і білявою бородою. — Нумо, скажи?

— Залежно від того, скільки ти випив зранку. Іноді — птах, іноді — спиртна пара. Капітане, це мій компаньйон Дусс; я розповідав йому, як ви сиплете золотом, коли п'єте, і він заочно закоханий у вас.

— Так, — сказав Дусс, — я люблю жест і щедрість. Але я хитрий, не вірте моїм паскудним лестошам.

— Ось що, — сказав сміючись Грей, — у мене обмаль часу, а справа нагальна. Я пропоную вам добре заробити. Зберіть оркестр, але не з джанджиків з парадними обличчями мерців, які в музичному буквоїдстві або — що навіть гірше — в звуковій гастрономії забули про душу музики й тихо мертвлять естради своїми химерними шумами, — ні. Зберіть своїх, тих, що примушують плакати прості серця куховарок і лакеїв, — зберіть своїх волоцюг. Море й кохання не люблять педантів. Я залюбки посидів би з вами і навіть не за однією пляшкою, але треба йти. В мене багато діла. Візьміть це й пропийте за букву А. Якщо вам подобається моя пропозиція, приїздіть увечері на «Секрет», він стоїть недалеко від головної дамби.

— Згоден! — вигукнув Ціммер, знаючи, що Грей платить як

цар. — Дуссе, вклонися, скажи «так» і крути капелюхом з радощів! Капітан Грей збирається одружуватись!

— Так, — просто сказав Грей. — Про всі подробиці я вас повідомлю на «Секреті». А ви ж...

— За букву А! — Дусс, підштовхуючи ліктем Ціммера, підморгнув Грею. — Але... як багато літер у абетці! Будь ласка, дайте щось і на фіту...

Грей дав ще грошей. Музиканти пішли. Тоді він зайшов до комісійної контори і дав таємне доручення: за велику суму — виконати терміново, протягом шести днів. В той час, коли Грей повернувся на свій корабель, агент контори уже сідав на пароплав. Надвечір привезли шовк; п'ять вітрильних майстрів, що їх найняв Грей, розмістилися з матросами; ще не повернувся Летіка й не прибули музиканти; чекаючи на них, Грей пішов поговорити з Пантенем.

Слід зазначити, що Грей протягом кількох років плавав з одним складом команди. Спочатку капітан дивував матросів примхами несподіваних рейсів, зупинок — іноді на місяць — в найменш торговельних і найбезлюдніших місцях, але поступово вони пройнялися «греїзмом» Грея. Він часто плавав з самим баластом, відмовляючись брати вигідний фрахт лише тому, що не подобався йому пропонуваній вантаж. Ніхто не міг умовити його везти мило, цвяхи, частини машин та інше, що похмуро мовчить у трюмах, викликаючи нежиттєві уявлення нудної необхідності. Але він охоче вантажив овочі, порцеляну, тварин, прянощі, чай, тютюн, каву, шовк, коштовні породи дерев: чорне, сандал, пальму. Все це відповідало аристократизму його уяви, створюючи мальовничу атмосферу; не дивно, що команда «Секрета», вихована таким чином у дусі своерідності, поглядала дещо згорда на всі інші судна, оповиті димом банальної наживи. Проте цього разу Грей зустрів запитання на фізіономіях; найбільш нетямущий матрос чудово знав, що немає потреби робити ремонт в гирлі лісової річки.

Пантен, звичайно, передав їм Греїв наказ; коли той увійшов, помічник його докурював шосту сигару й никав по каюті, очманівши від диму й наражаючись на стільці. Настав вечір; крізь відкритий ілюмінатор стирчав золотий стовп світла, в якому спалахнув лакований козирок капітанського кашкета.

— Усе готово, — похмуро сказав Пантен. — Якщо хочете, можна здіяти якір.

— Вам слід було б, Пантене, знати мене трохи краще, — лагідно завважив Грей. — Немає таємниці в тому, що я роблю. Тільки-но ми кинемо якір на дно Ліліани, я розповім усе, і ви не витрачатимете так багато сірників на погані сигари. Ідіть, знімайтеся з якоря.

Пантен, ніяково посміхнувшись, почухав брову.

— Це, звісно, так, — сказав він. — А втім, я — нічого.

Коли він вийшов, Грей посидів якийсь час, нерухомо дивлячись у прочинені двері, потім перейшов до себе. Тут він то сидів, то лягав; то, прислухаючись до тріску брашпиля, що викочував гучний ланцюг, збирався вийти на бак, та знову задумувався і вертався до стола, креслячи по цераті пальцем прями швидку лінію. Удар кулаком у двері вивів його з маніакального стану; він крутнув ключ, впустивши Летіку. Матрос, важко дихаючи, зупинився з виглядом гінця, що вчасно запобіг страті.

— «Лети-бо, Летіко», — сказав я собі, — швидко заговорив він, — коли я з корабельного молу побачив, як танцюють навколо брашпиля наші хлопці, плюючи в долоні. У мене зір, як в орла. І я полетів; я так дихав на весляра, що той упрів з хвилювання. Капітане, ви хотіли залишити мене на березі?

— Летіко, — сказав Грей, придивляючись до його червоних очей, — я чекав тебе не пізніше ранку. Чи лив ти на потилицю холодну воду?

— Лив. Не стільки, скільки було вжито всередину, та лив. Усе зроблено.

— Кажі.

— Не варто казати, капітане. Ось тут усе записано. Беріть і читайте. Я дуже старався. Я піду.

— Куди?

— Я бачу з докору ваших очей, що мало ще лив на потилицю холодної води.

Він повернувся й вийшов з дивними рухами сліпого. Грей розгорнув папірець; мабуть, олівець дивувався, коли виводив по папірцеві креслення, які нагадували розхитаний паркан. Ось що писав Летіка:

«Відповідно до інструкції. Після п'ятої години ходив вулицею. Будинок з сірим дахом на два вікна збоку; при ньому город. Зазначена особа приходила двічі; по воду раз, по тріски для печі два. Коли настала темрява, сягнув поглядом у вікно, але нічого не побачив з причини фіранки».

Потім ішло кілька вказівок сімейного характеру, здобутих Летікою, очевидно, шляхом застільної бесіди, бо меморій закінчувався дещо несподівано словами: «В рахунок витрат доклав трішки своїх».

Але суть цього донесення говорила лише про те, що ми знаємо з першого розділу. Грей поклав папірець у стіл, свиснув вахтового і послав до Пантена, але замість помічника з'явився боцман Атвуд, обсмикуючи засукані рукави.

— Ми відшвартувались біля дамби, — сказав він. — Пантен послав узнати, що ви хочете. Він зайнятий, на нього напали там якісь люди з сурмами, барабанами та іншими скрипками. Ви кликали їх на «Секрет»? Пантен просить вас прийти, каже, що в нього туман у голові.

— Так, Атвуде, — відповів Грей, — я, справді, кликав музикантів. Підіть скажіть їм, щоб ішли тим часом у кубрик. Згодом буде видно, як їх улаштувати. Атвуде, скажіть їм і команді, що я вийду на палубу за чверть години. Хай зберуться. Ви і Пантен, звичайно, теж послухаєте мене.

Атвуд звів, як курок, ліву брову, постояв боком біля дверей і вийшов.

Ці десять хвилин Грей просидів, затуливши руками обличчя; він ні до чого не готувався й нічого не зважував, але хотів подумки помовчати. Тим часом його вже всі чекали нетерпляче й з цікавістю, повною здогадів. Він вийшов і побачив з облич, що чекають неймовірних речей, але оскільки сам уважав усе, що відбувалося, цілком природним, то напруження чужих душ відбилось у ньому легкою досадою.

— Нічого особливого, — сказав Грей, сідаючи на трап містка. — Ми просто їмо в гирлі річки, доки змінимо увесь такелаж. Ви бачили, що привезено червоний шовк. З нього під керівництвом

майстра вітрил Блента змайструють «Секрету» нові вітрила. Потім ми вирушимо, але куди — не скажу. В усякому разі недалеко звідси. Я їду до дружини. Вона ще не дружина мені, але буде нею. Мені потрібні пурпурові вітрила, щоб іще здалеку, як умовилися з нею, вона помітила нас. Оце все. Як бачите, тут немає нічого таємничого. І годі про це.

— Так, — сказав Атвуд, бачачи з усміхнених облич матросів, що ті приємно вражені й не наважуються говорити. — То ось у чому річ, капітане... Не нам, звичайно, міркувати про це. Як бажаєте, так і буде. Я поздоровляю вас.

— Дякую!

Грей міцно стиснув руку боцманові, але той, зробивши неімовірне зусилля, відповів таким потиском, що капітан поступився. Після цього підійшли всі, змінюючи один одного зніяковілою теплістю погляду й мимрячи поздоровлення. Ніхто не вигукнув, не загаласував — щось не зовсім звичайне відчували матроси в уривчастих словах капітана. Пантен полегшено зітхнув і повеселішав — його душевний тягар розтанув. Тільки корабельний тесля залишився чимсь невдоволений; мляво потримавши руку Грея, він похмуро спитав:

— Як це вам спало на думку, капітане?

— Як удар твоєї сокири, — сказав Грей. — Ціммере! Покажи своїх хлоп'ят.

Скрипаль, плескаючи по спині музикантів, виштовхнув з гурту сімох, одягнених вкрай неохайно.

— От, — сказав Ціммер, — це — тромбон; не грає, а гатить, як з гармати. Ці двоє безвусих парубків — фанфари; як заграють, то відразу хочеться воювати. Потім кларнет, корнет-а-пістон і друга скрипка. Всі вони — великі майстри обіймати жваву приму, тобто мене. А ось і головний господар нашого веселого ремесла — Фріц, барабанщик. У барабанщиків, знаєте, звичайно розчарований вигляд, але цей б'є з гідністю, з запалом. У його грі є щось відверте й пряме, як його палиці. Чи так усе зроблено, капітане Грей?

— Чудово, — сказав Грей. — Усім вам приділено місце в трюмі, який, отже, цього разу буде навантажений різними «скерцо», «адажіо» і «фортіссімо». Розійдіться. Пантене, знімайте швартови, рушайте! Я вас зміню за дві години.

Цих двох годин він не помітив, бо вони спливали в тій самій внутрішній музиці, що не залишала його свідомості, як пульс не залишає артерій. Він думав про одне, бажав одного, поривався до одного. Людина дії, він'подумки випереджав хід подій, шкодуючи лише за тим, що ними не можна рухати так само просто й швидко, як шашками. Ніщо в спокійній зовнішності його не промовляло за те напруження почуттів, гук якого, подібно до гуку величезного дзвона, що б'є над головою, мчав у всій його істоті оглушливим нервовим стогоном. Це призвело його нарешті до того, що він став рахувати подумки: «Один, два... тридцять...» — і так далі, поки сказав «тисяча». Така вправа вплинула; він був здатний нарешті глянути збоку на всю цю справу. Тут трохи здивувало його те, що він не може уявити внутрішню Ассоль, бо навіть не говорив з нею. Він читав десь, що можна, хоч й невиразно, зрозуміти людину, коли, уявивши себе цією людиною, скопіювати вираз її обличчя. Вже очі Грея почали набирати невластивого їм дивного виразу, а губи під вусами скла-

далися в ледь помітну лагідну усмішку, як, отямившись, він за-
реготав і вийшов змінити Пантена.

Було темно. Пантен, звівши комір куртки, ходив коло ком-
паса, промовляючи до стернового: «Ліворуч чверть румба, ліво-
руч. Сій: ще чверть». «Секрет» ішов з половиною вітрил при
ходовому вітрі.

— Знаєте,— сказав Пантен Грею,— я задоволений.

— Чим?

— Тим самим, що й ви. Я все зрозумів. Ось тут, на містку.—
Бін хитро підморгнув, світячи усмішці вогнем люльки.

— Нумо,— сказав Греї, раптово здогадавшись, у чім річ,—
що ви там зрозуміли?

— Найкращий спосіб провести контрабанду,— прошепотів
Пантен.— Кожен може мати такі вітрила, які бажає. У вас ге-
ніальна голова, Греї!

— Бідолаха Пантен! — сказав капітан, не знаючи, сердитись
чи сміятися.— Ваш здогад дотепний, але позбавлений будь-яко-
го ґрунту. Ідіть спати. Даю вам слово, що ви помиляєтесь.
Я роблю те, що сказав.

Він одіслав його спати, перевірив напрям курсу і сів. Тепер
ми його залишимо, бо йому треба побути на самоті.

VI

Ассоль залишається сама

Лонгрэн збавив ніч у морі; він не спав, не ловив, а йшов під вітрилом без певного напрямку, слухаючи плюскіт води, дивлячись у темряву, обвітрюючись і думаючи. В тяжкі години життя ніщо так не відновлювало сили його душі, як ці самотні блукання. Тиша, тільки тиша й безлюддя — ось що потрібно було йому для того, щоб усі найслабкіші й найсплутаніші голоси внутрішнього світу залунали зрозуміло. Цієї ночі він думав про майбутнє, про бідність, про Ассоль. Йому було надто важко залишити її навіть тимчасово; крім того, він боявся воскресити затихий біль. Можливо, найнявшись на корабель, він знов уявить собі, що там, у Каперні, на нього чекає друг, який ніколи не вмирав; і, повертаючись, він буде підходити до свого дому з горем мертвого чекання.

Мері ніколи більше не вийде з дверей будинку. Але він хотів, щоб Ассоль мала що їсти, і тому поклав вчинити так, як велить піклування.

Коли Лонгрэн повернувся, дівчини не було вдома. Її вранішні прогулянки не турбували батька; проте цього разу в його чеканні була легка напруженість. Походжаючи з кутка в куток, він, обертаючись, раптом одразу побачив Ассоль; увійшовши швидко й нечутно, вона мовчки спинилась перед ним, майже злякавши його світлом погляду, в якому відбивалося збудження. Здавалося, відкрилось її друге обличчя—те справжнє обличчя людини, про яке звичайно промовляють лише очі. Вона мовчала, дивлячись в обличчя Лонгренові так незрозуміло, що він спитав:

— Ти хвора?

Вона не зразу відповіла. Коли суть питання торкнулась на решті її духовного слуху, Ассоль стрепенулась, як гілка від дотику руки, і засміялась довгим рівним сміхом тихого торжества. Їй слід було сказати що-небудь, але, як завжди, не треба було вгадувати — що саме; вона сказала:

— Ні, я здорова... Чому ти так дивишся? Мені весело. Справді, мені весело, та це тому, що день такий гарний. А ти що надумав? Я ж бачу по твоєму обличчю, що ти щось надумав.

— Хай би що я надумав, — сказав Лонгрэн, садовлячи дівчину на коліна, — ти, я знаю, зрозумієш, у чому річ. Жити нема з чого. Я не піду знову в дальню плавбу, а наймусь на поштовий пароплав, який ходить між Кассетом і Ліссом.

— Так, — здалеку сказала вона, намагаючись увійти в його

турботи й справу, але жахаючись, що їй не сила не радіти.— Це дуже погано. Мені буде нудно. Вертайся швидше.— Кажучи так, вона розквітала нестримною усмішкою.— Так, швидше, любий, я чекаю.

— Ассоль! — сказав Лонгрэн, беручи в долоні її обличчя, й повертаючи до себе.— Розповідай, що сталося?

Вона відчула, що повинна вивітрити його тривогу, і, перемігши радість, зробилася серйозно-уважною, тільки в її очах блищало ще нове життя.

— Ти дивак, — сказала вона.— Анічогісінько. Я збирала го-рйхи.

Лонгрэн не зовсім повірив би цьому, якби не був такий захоплений своїми думками. Їх розмова стала діловою і докладною. Матрос сказав дочці, щоб вона налаштувала його торбу, перерахував усі потрібні речі й дав кілька порад:

— Я повернусь днів за десять, а тобі треба заставити мою рушницю й сидіти дома. Якщо хтось захоче тебе скривдити, скажи: Лонгрэн незабаром повернеться. Не думай і не турбуйся про мене: поганого нічого не скоїться.

Після цього він поїв, міцно поцілував дівчину і, взявши торбу на плечі, вийшов на міський шлях. Ассоль дивилася йому вслід, доки він зник за рогом; потім повернулася. Чимало хатньої роботи чекало на неї, але вона забула про це. З цікавістю легкого подиву оглядалася вона довкола, ніби була вже чужою для цього дому, який так улився в свідомість змалку, що здавалося, вона завжди носила його в собі, а тепер нагадував рідні місця, відвідані через багато років з кола життя іншого. Та щось негідне видалося їй у цій опорі, щось недобре. Вона сіла до столу, на якому Лонгрэн майстрував іграшки, і спробувала приклеїти стерно до корми; дивлячись на ці речі, вона мимоволі побачила їх великими, справжніми; все, що сталося уранці, знову піднялося в ній дрожем хвилювання, і золотий перстень, завбільшки з сонце, впав через море до її ніг.

Не всидівши, вона вийшла з дому й пішла в Лісс. Їй там зовсім нічого було робити; вона не знала, чому йде, але не йти— не могла. Дорогою їй зустрівся подорожній, що хотів довідатись про якийсь напрямок; вона до ладу пояснила йому, що треба, й відразу забула про це.

Увесь довгий шлях пройшла вона непомітно, наче несла птаха, який поглинув усю її ніжну увагу. Біля міста вона трохи розважилася шумом, що долинав з його величезного кола, але він не мав влади над нею, як раніш, коли, лякаючи й затуркуючи, робив її мовчазною боягузкою. Вона опиралася йому. Вона повільно пройшла кільце бульвару, перетинаючи сині тіні дерев, рівною ходою, сповненою впевненості, довірливо й легко поглядаючи на обличчя людей. Порода спостережливих людей протягом дня не раз помічала невідому, дивну на вигляд дівчину, яка проходила серед строкатої юрби в глибокій задумі. На майдані вона підставила руку струменю фонтана, перебираючи пальцями серед відбитих бризок; потім, присівши, відпочила й повернулася на лісову дорогу. Дорогу назад вона пройшла із свіжою душею; в настрої мирному та ясному, подібно вечірній річці, що змінила нарешті барвисті люстра дня на рівний у затінку блиск. Наближаючись до селища, вона побачила того самого вугляра, якому привиділось, що в нього розквіт кошик; він стояв біля

воза з двома невідомими похмурими людьми, вкритими сажею та брудом.

— Здоров був, Філіппе,— сказала вона,— що це ти робиш?

— Нічого, мухо. Спало колесо; я його полагодив, тепер ось кую та балакаю з нашими хлопцями. Ти звідки?

— Ассоль не відповіла.

— Знаєш, Філіппе,— заговорила вона,— я тебе дуже люблю й тому скажу тільки тобі. Я незабаром поїду звідси. Певно, поїду зовсім. Ти не кажи нікому про це.

— Це ти хочеш поїхати? Куди ж ти зібралася?— здивувався вугляр, запитливо відкривши рота, від чого його борода стала довша.

— Не знаю.— Вона повільно оглянула галявину під берестом, де стояв віз, зелену в рожевому вечірньому світлі траву, чорних мовчазних вуглярів і, подумавши, додала: — Все це мені невідомо. Я не знаю ні дня, ані години і навіть не знаю куди. Більше нічого не скажу. Тому на всякий випадок — прощай. Ти часто мене підвозив.

Вона взяла здоровенну чорну руку й легесенько струснула її. Лице робітника розкрило тріщину нерухою усмішки. Дівчина кивнула, повернулася і відійшла. Вона зникла так швидко, що Філіпп і його приятелі не встигли повернути й голови.

— Чудася,— сказав вугляр,— от і збагни її. Щось з нею сьогодні... тее.

— Вірно,— підтримав другий,— чи то вона говорить, чи то— умовляє. Що нам до цього?

— Що нам до цього?.. — сказав і третій, зітхнувши.

Потім усі троє сіли на віз і, загуркотівши колесами по камінню, зникли в кураві.

VII

Пурпуровий „Секрет“

Був білий ранковий час; у величезному лісі стояла тонка пара, повна химерних видінь. Невідомий мисливець, який щойно покинув своє вогнище, йшов понад річкою; крізь дерева сяяв просвіток її повітряних порожнеч, та завзятий мисливець не підходив до них, розглядаючи свіжий слід ведмеда, що вів у гори.

Раптовий звук пролинув між дерев з несподіваністю тривожної гонитви; це заспівав кларнет. Музикант, вийшовши на палубу, програв уривок мелодії, сповненої смутного протяглого повторення. Звук тремтів, як голос, що приховує горе; підсилювався, усміхнувся сумним переливом і урвався. Далека луна невиразно наспівувала ту ж саму мелодію.

Мисливець, позначивши слід зламаною гілкою, добувся до води. Туман ще не розвіявся; в ньому гасли обриси величезного корабля, що повільно повертав до гирла річки. Його згорнуті вітрила ожили, звисаючи фестонами, розправляючись і покриваючи щогли безсилями щитами величезних згортків, було чути голоси і кроки. Береговий вітер, пробуваючи подути, ліниво смикав вітрила; нарешті тепло сонця справило потрібний ефект; повітряний напор подужчав, розігнав туман і вилився по реях в легкі пурпурові форми, повні троянд. Рожеві тіні перебігали по білих щоглах і снастях, усе було білим, крім розпущених, плавно зрушених вітрил — барви глибокої радості.

Мисливець, який дивився з берега, довго протирав очі, поки впевнився, що бачить саме так, а не інакше. Корабель зник за закрутом, а він і досі стояв та дивився; потім мовчки, знизавши плечима, пішов до свого ведмеда.

Поки «Секрет» ішов гирлом річки, Грей стояв біля штурвала, не довіряючи стерна матросові, — він боявся мілини. Пантен сидів поруч, у новій сукняній парі, в новому блискучому кашкеті, поголений і смиренно бундючний. Він, як і раніше, не відчував ніякого зв'язку між пурпуровим оздобленням і прямою метою Грея.

— Тепер, — сказав Грей, — коли мої вітрила червоніють, вітер добрий, а в серці моєму більше щастя, ніж у слона, що побачив невеличку булочку, я спробую настроїти вас своїми думками, як обіцяв у Ліссі. Майте на увазі — я не вважаю вас дурним або впертим, ні; ви — чудовий моряк, а це варте неабичого. Та ви, як і більшість, слухаєте голоси всіх немудрих істин крізь грубе скло життя; вони кричать, та ви не почувете. Я роблю те,

що існує, як старовинне уявлення про прекрасне — нездійсненне, і що, по суті, так само здійсненне і можливе, як прогулянка за місто. Незабаром ви побачите дівчину, що не може, не повинна інакше вийти заміж, а тільки в такий спосіб, який розвиваю я перед вашими очима.

Він стисло переказав морякові те, про що ми добре знаємо, закінчивши своє пояснення так:

— Ви бачите, як тісно сплелися тут доля, воля й властивість характерів; я приходжу до тієї, яка жде й може ждати лише мене, я ж не хочу нікого іншого, крім неї, можливо, саме тому, що завдяки їй я зрозумів одну немудру істину. Вона в тому, щоб робити так звані чудеса своїми руками. Коли для людини головне — одержувати наймиліший п'ятак, легко дати цей п'ятак; та коли душа ховає зерня полум'яної рослини — чуда, зроби йому це чудо, якщо ти спроможний.

Нова душа буде в нього і нова в тебе. Коли начальник в'язниці сам випустить в'язня, коли мільярдер подарує писарчукові віллу, опереткову співачку і сейф, а жокей хоч раз притримає коня заради іншого, якому не щастить, — тоді всі зрозуміють, як це приємно, як невимовно чудово. Та є не менші чудеса: усмішка, веселощі, прощення і — вчасно сказане, потрібне слово. Володіти цим — значить володіти всім. Щодо мене, то наш початок — мій і Ассоль — залишиться нам назавжди в пурпуровому відблиску вітрил, створених глибиною серця, яке знає, що таке кохання. Зрозуміли ви мене?

— Так, капітане, — Пантен крикнув, утерши вуса дбайливо складеним чистим носовичком. — Я все зрозумів. Ви мене зворушили. Піду я вниз і попрошу пробачення в Нікса, якого вчора лаяв за втоплене відро. І дам йому тютюну — свій він програв у карти.

Перш ніж Грей, дещо здивований таким швидким практичним наслідком своїх слів, устиг що-небудь промовити, Пантен уже загримів униз по трапу і десь далеко зітхнув. Грей оглянувся, подивившись угору; над ним мовчки тріпотіли пурпурові вітрила; сонце в їх швах сяяло багряним димом. «Секрет» ішов у море, далі од берега. Не було ніяких сумнівів у дзвінкій душі Грея — ні глухих ударів тривоги, ні шуму дрібних клопотів; спокійно, як вітрило, поривався він до чарівної мети, сповнений тих думок, які випереджають слова.

Опівдні на обрії з'явився димок військового крейсера. Крейсер змінив курс і з відстані півмилі підняв сигнал «лягти в дрейф».

— Братове, — сказав Грей матросам, — нас не обстріляють, не бійтеся; вони просто не вірять власним очам.

Він наказав дрейфувати. Пантен, галасуючи, як на пожежі, вивів «Секрет» з вітру; судно зупинилось, а тим часом від крейсера помчав паровий катер з командою і лейтенантом у білих рукавичках; лейтенант, ступивши на палубу корабля, здивовано озирнувся й пройшов з Греєм до каюти, звідки за годину вийшов, дивно махнувши рукою і усміхаючись, наче одержав чин, і рушив назад до синього крейсера. Видно, цього разу Грей мав більший успіх, ніж з простодушним Пантенем, бо крейсер, постоявши трохи, вдарив по обрїю могутнім залпом салюту, навальний дим якого, пробивши повітря величезними блискотливими

м'ячами, розвіявся клаптями над тихою водою. Ввесь день на крейсері панувало якесь напівсвяткове остовпіння; настрій був неслужбовий, збуджений — під знаком кохання, про яке говорили повсюди — від салону до машинного трюму; а вартовий мінного відділу спитав якогось матроса:

— Томе, як ти одружився?

— Я впіймав її за спідницю, коли вона хотіла вистрибнути від мене у вікно, — сказав Том і бундючно крутнув вуса.

Деякий час «Секрет» ішов широким морем, без берегів; опівдні відкрився далекий берег. Узявши підзорну трубу, Греї роздивлявся Каперну. Якби не ряд дахів, він побачив би у вікні одного будинку Ассоль, що сиділа над якоюсь книжкою. Вона читала; по сторінці повз зеленавий жук, зупиняючись і зводячись на передні лапки з виглядом незалежним і хатнім. Уже двічі його не без досади здмухнули на підвіконня, звідки він з'являвся знову довірливо та вільно, ніби хотів щось сказати. Цього разу йому пощастило дістатись майже до рук дівчини, яка тримала ріжок сторінки; тут він застряг на слові «дивись», із сумнівом зупинився, очікуючи на новий шквал, і справді трохи не зазнав неприємності, бо Ассоль уже вигукнула: «Знову жучення... дурне!» — і хотіла рішуче здмухнути гостя у траву, як раптом випадковий перебіг погляду від одного даху до іншого відкрив їй на синій морській шіліні вуличного простору білий корабель з пурпуровими вітрилами.

Вона здригнулася, відкинулася, завмерла; потім притьма схопилася, відчуваючи, як запаморочливо падає серце, і спалахнула нестримними сльозами натхненного зворушення. «Секрет» у цей час обходив невеличкий мис, тримаючись до берега кутом лівого борту; неголосна музика лінула в голубому дні з білої палуби під вогнем пурпурового шовку; музика ритмічних переливів, переданих не зовсім вдало відомими всім словами: «Налийте, налийте бокали, і вип'ємо всі за любов...» У її простоті, радіючі, розгорталось і рокотало хвилювання.

Не тямлячи, як покинула хату, Ассоль бігла вже до моря, підхоплена непереборним вітром події; на першому розі вона зупинилась майже без сили; її ноги підломлювались, дихання уривалось і гасло, притомність трималась на волоссинці. В розпачі від страху втратити волю, вона тупнула ногою і отямилась. Часом то дах, то паркан ховали від неї пурпурові вітрила; тоді, боячись, чи не зникли вони, як звичайний привид, вона поспішала минути нестерпну перешкоду і, знову побачивши корабель, зупинялась полегшено зітхнути.

Тим часом у Каперні трапилось таке замішання, таке хвилювання, така загальна колотнеча, що не поступляться ефектом відомим землетрусам. Ніколи ще великий корабель не підходив до цього берега; у корабля були ті самі вітрила, ім'я яких звучало як знущання; тепер вони виразно і незаперечно палали з невинністю факту, який спростовував усі закони буття і здорового глузду. Чоловіки, жінки, діти шодуху мчали до берега хто в чому був; жителі перегукувались з двору в двір, наптовхувались один на одного, репетували й падали; незабаром біля води утворився натовп, і в натовп цей швидко вбігла Ассоль.

Поки її не було, її ім'я перелітало серед людей з нервовою і похмурою тривогою, зі злісним переляком. Більше говорили чоловіки; здавлено, гадючим сичанням схлипували остовпілі жінки;

та коли вже якась починала торохтіти — отрута кидалась у голову. Тільки-но з'явилась Ассоль, усі замовкли, всі в страху відійшли від неї, і вона залишилась сама серед пустоти пекучого піску, розгублена, присоромлена, щаслива, з обличчям не менш палаючим, ніж її чудо, безпорадно простягнувши руки до високого корабля.

Від нього відплив човен, повний засмаглих веслярів; серед них стояв той, кого, як їй здавалось тепер, вона знала, невиразно пам'ятала змалку. Він дивився на неї з усмішкою, яка зогрівала і примушувала поспішати. Але тисячі останніх смішних страхів перемогли Ассоль; смертельно боячись усього — помилки, непорозуміння, таємничої і шкідливої перешкоди, — вона вбігла до пояса у тепле коливання хвиль, вигукуючи: «Я тут, я тут! Це я!»

Тоді Ціммер махнув смичком — і та ж мелодія гримнула по нервах натовпу, але цього разу повним, тріумфуючим хором. Від хвилювання, рухів хмарин і хвиль, виблиску води і далини дівчина майже не могла вже відрізнити, що рухається: вона, корабель чи човен, — усе рухалось, кружляло і спало.

Але весло гучно плеснуло поблизу неї; вона звела голову. Грей нахилився, її руки схопились за його пояс. Ассоль зажмурилась; потім, швидко розплющивши очі, сміливо усміхнулася його осяйному обличчю і, задихавшись, сказала:

— Зовсім такий.

— І ти теж, дитя моє! — вихоплюючи з води мокру дорогоцінність, сказав Грей. — От я прийшов. Чи впізнала ти мене?

Вона кивнула, тримаючись за його пояс, з новою душею і трепетно замруженими очима. Щастя сиділо в ній пухнастим кошеним. Коли Ассоль одважилась розплющити очі, погойдування шлюпки, блискіт хвиль, наближення борту «Секрета», що могутньо повертався, — все було сном, де світло й вода гойдались, немов гра сонячних зайчиків на осяяній сонячним промінням стіні. Не пам'ятаючи як, вона піднялася по трапу в дужих руках Грея. Палуба, вкрита і завішана килимами, в ясно-червоних ви-плесках вітрил була як небесний сад. І скоро Ассоль побачила, що стоїть у каюті — в кімнаті, кращій за яку вже не може бути.

Тоді згори, стрясаючи і зариваючи серце в свій тріумфуючий крик, знову кинулась величезна музика. Знову Ассоль заплющила очі, боячись, що все це зникне, коли вона дивитиметься. Грей узяв її руки, і, знаючи вже тепер, куди можна безпечно йти, вона заховала мокре від сліз обличчя на грудях друга, що прийшов так чарівно. Обережно, але сміючись, сам зворушений і здивований тим, що настала невимовна, не досяжна ні для кого дорогоцінна хвилина, Грей підняв за підборіддя це давно-предавно вимріяне обличчя, і очі дівчини нарешті ясно розкрились. У них було усе краще людини.

— Ти візьмеш до нас мого Лонгрена? — сказала вона.

— Так. — І він поцілував її з такою силою слідом за своїм залізним «так», що вона засміялася.

Тепер ми відійдемо від них, знаючи, що їм треба залишитись самим. Багато на світі слів у різних мовах і різних наріччях, але всіма ними, навіть і приблизно, не передати того, що сказали вони цього дня один одному.

А тим часом на палубі біля грот-щогли, навколо барильця, поточеного черв'яком, з відбитим дном, що відкрило сторічну

темну благодать, чекав уже весь екіпаж. Атвуд стояв; Пантен статечно сидів, сяючи, як новонароджений. Грей зійшов угору, дав знак оркестрові і, скинувши кашкета, перший зачерпнув гранчатою склянкою, в пісні золотих сурм, святе вино.

— Ну, от... — сказав він, кінчивши пити, потім кинув склянку. — Тепер пийте, пийте всі; хто не п'є, той ворог мені.

Повторити ці слова йому не довелось. У той час, коли повним ходом, під усіма вітрилами йшов від назавжди враженої страхом Каперни «Секрет», тиснява довкола барильця перевершила все, що в цьому дусі відбувається на великих святах.

— Як сподобалось воно тобі? — спитав Грей Летіку.

— Капітане! — сказав, добираючи слова, матрос. — Не знаю, чи сподобався я йому, але враження мої слід обмірковувати. Вулик і сад!

— Що?!

— Я хочу сказати, що в мій рот упхнули вулик і сад. Будьте щасливі, капітане. І нехай щаслива буде та, яку «найкращим вантажем» я назву, найкращим призом «Секрета»!

Коли другого дня почало розвиднятись, корабель був далеко від Каперни. Частина екіпажу як заснула, так і лишилась лежати на палубі, подолана вином Грея; трималися на ногах тільки стерничий, та вахтовий, та замислений і захмелілий Ціммер, який сидів на кормі з грифом віолончелі біля підборіддя. Він сидів, стиха водив смичком, примушуючи струни промовляти чарівним, неземним голосом, і думав про щастя...

1920—1921 pp.

Зміст

Чарівник. <i>К. Паустовський</i>	5
I Пророкування	9
II Грей	21
III Світанок	31
IV Напередодні	39
V Бойові лаштування	47
VI Ассоль залишається сама	55
VII Пурпуровий «Секрет»	59

Для середнього шкільного віку

ГРИН АЛЕКСАНДР СТЕПАНОВИЧ. АЛЫЕ ПАРУСА. ФЕВЕРЯ
(На українском языкe)

Редактори Л. Г. Силаева, М. О. Жерносекова. Художній редактор Є. А. Звєздов.
Технічний редактор Ф. Н. Резник. Коректор В. В. Богаєвський. Здамо на виробництво
26. X. 1971 р. Підписано до друку 6. XII. 1971 р. Формат 70×108^{1/8}. Папір № 1. Фла.
друк. арк. 4. Обл. вид. арк. 4.54. Умовн. друк. арк. 5,6. Тираж 50 000. Зам. № 1172.
Ціна 27 коп. Видавництво «Веселка», Київ, Басейна, 1/2. Друкоffsetна фабрика
«Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.

27 коп.

